

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav jazyků a komunikace neslyšících

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Lucie Hozová

**Informace o znakovém jazyce v zahraničních a českých úvodech
do studia jazyka**

Information about Sign Language in Czech and Foreign Introductions to
Linguistics

Praha 2015

Vedoucí práce: prof. PhDr. Alena Macurová, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala prof. PhDr. Aleně Macurové, CSc. za vedení mé bakalářské práce, cenné rady, připomínky a vstřícnost.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 16. července 2015

.....
Lucie Hozová

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je shrnutí informací o znakových jazycích z českých a anglických úvodů do studia jazyka. Práce se věnuje popisu vybraných publikací, konkrétně poznatků o znakových jazycích v nich obsažených. Dále popisuje rozdíly v rozsahu informací o znakových jazycích ve sledovaných publikacích, nalezené poznatky týkající se znakových jazyků shrnuje a porovnává informace o znakových jazycích v česky a anglicky psaných úvodech do studia jazyka.

Klíčová slova: přirozený jazyk, znakový jazyk, americký znakový jazyk, parametry znaků, neslyšící lidé, osvojování jazyka

Abstract

The aim of the bachelor thesis is a summary of informations about sign languages in Czech and English introductions to the study of language. This thesis analyses each linguistic book focusing on informations about sign languages, which those books included. Furthermore it focuses on the description of differences in the extent of informations about sign languages in the monitored publication. It also summarizes found informations concerning sign languages and compares informations about sign languages included in Czech and English introductions to the study of language.

Keywords: natural language, sign language, American sign language, sign language primes, Deaf people, first language acquisition

Obsah

Úvod	7
1 Česká odborná literatura	9
1.1 Jazyk a jazykověda (František Čermák)	9
1.1.1 Definice jazyka.....	9
1.1.2 První vydání (1994).....	9
1.1.3 Třetí vydání (2001).....	10
1.1.4 Čtvrté vydání (2011)	10
1.1.5 Zhodnocení.....	10
1.2 Úvod do studia jazyka (Jiří Černý)	12
1.2.1 Definice jazyka.....	12
1.2.2 První vydání (1998).....	12
1.2.3 Druhé vydání (2008)	12
1.2.4 Zhodnocení.....	13
1.3 Základy jazykovědy (Adolf Erhart)	13
1.3.1 Definice jazyka.....	13
1.3.2 První vydání (1980).....	14
1.3.3 Druhé vydání (1984)	14
1.3.4 Třetí vydání (1990).....	14
1.3.5 Zhodnocení.....	14
1.4 Základy obecné jazykovědy (Bohumil Palek).....	15
1.4.1 Definice jazyka.....	15
1.4.2 Zhodnocení.....	15
1.5 Shrnutí.....	15
2 Anglická literatura.....	17
2.1 Linguistics: An Introduction (Jean Aitchison)	17
2.1.1 Definice jazyka.....	17
2.1.2 První vydání (1972).....	17
2.1.3 Čtvrté vydání (1992)	17
2.1.4 Zhodnocení.....	17
2.2 Linguistics: An Introduction to Language and Communication(Adrian Akmajian, Richard A. Demers, Ann K. Farmer, Robert M. Harnish)	18
2.2.1 Definice jazyka.....	18

2.2.2 První vydání (1979).....	18
2.2.3 Páté vydání (2001).....	19
2.2.4 Šesté vydání (2010).....	21
2.2.5 Zhodnocení.....	21
2.3 An Introduction to Language (Victoria Fromkin, Robert Rodman)	22
2.3.1 Definice jazyka.....	22
2.3.2 První vydání (1974).....	23
2.3.3 Páté vydání (1993).....	23
2.3.4 Sedmé vydání (2003).....	27
2.3.5 Deváté vydání (2011)	29
2.3.6 Desáté vydání (2013).....	32
2.3.7 Zhodnocení.....	33
2.4 Introducing Linguistics (Larry Trask, Bill Mayblin)	34
2.4.1 Definice jazyka.....	34
2.4.2 První vydání (2000).....	34
2.4.3 Druhé vydání (2009)	36
2.4.4 Zhodnocení.....	36
2.5 The Study of Language (George Yule)	37
2.5.1 Definice jazyka.....	37
2.5.2 První vydání (1985).....	37
2.5.3 Druhé vydání (1996)	41
2.5.4 Třetí vydání (2006).....	42
2.5.3 Čtvrté vydání (2009)	42
2.5.4 Zhodnocení.....	43
2.6 Shrnutí.....	43
3 Porovnání dostupnosti informací o znakových jazycích českým a zahraničním studentům lingvistiky	46
4 Shrnutí informací o znakových jazycích z anglických úvodů do studia jazyka.....	47
Závěr	50
Seznam použité literatury a dalších zdrojů	51
Seznam obrázků.....	55

Úvod

Jazyk je základní prostředek lidské komunikace. Jazyk nám pomáhá dorozumět se s ostatními lidmi a slouží jako prostředek ke sdělování informací. Schopnost ovládat jazyk je to, co nás odlišuje od zvířat. Zvířata spolu také nějakým způsobem komunikují, ale pouze lidské jazyky můžeme nazývat jazyky přirozenými. Vedle přirozených jazyků existují i tzv. uměle vytvořené systémy, které byly vymyšlené člověkem nebo skupinou lidí k dorozumívání za určitých specifických okolností.¹

Umělé jazyky jsou na rozdíl od přirozených jazyků přísně logické, neobsahují výjimky a odchylky od pravidel a neprochází vývojem. Další rozdíl spočívá v neexistenci variet (nářečí, hovorové formy apod.) umělých jazyků. Přirozené jazyky jsou naopak otevřené vnějším vlivům (jsou například ovlivňovány okolními jazyky) a jsou vázané na konkrétní skupinu mluvčích. (Uhrín, 2008)

Mezi přirozené jazyky patří kromě mluvených jazyků i jazyky znakové, jejichž hlavními uživateli jsou neslyšící lidé. Na světě existuje přes 7000 různých jazyků, z toho přibližně 167 je jazyků znakových. (Ethnologue.com, ©2015)

Znakové jazyky nebyly do nedávné doby považovány za přirozené jazyky. Proto nebyly vyučovány na školách, kde bylo jejich užívání dokonce zakázáno. Na změnu pohledu na znakové jazyky měla vliv práce Williama Stokoeho s názvem *Sign Language Structure – The First Linguistic Analysis of American Sign Language* (1960).

Počínaje rokem 1960 se začala ve Spojených státech vyvíjet lingvistika znakových jazyků. Česká lingvistika znakových jazyků se začala vyvíjet později, konkrétně v první polovině 90. let 20. století (výzkum započal v Institutu pro neslyšící v Berouně). (Macurová, 2008)

Dnes se na znakové jazyky nahlíží jako na přirozené, plnohodnotné jazyky srovnatelné s jazyky mluvenými. Lingvistika znakových jazyků je však poměrně mladá disciplína, proto nejsou poznatky o znakových jazycích tak rozsáhlé jako poznatky o jazycích mluvených. Přesto se o znakových jazycích můžeme dozvědět dostatek informací například z různých jazykovědných příruček. Tato bakalářská práce se věnuje popisu vybraných českých a anglických úvodů do studia jazyka se zaměřením na informace o znakových jazycích v nich obsažených.²

---

¹ Mezi umělé jazyky patří například mezinárodní pomocné jazyky (esperanto, Ido, volapük) nebo umělecké jazyky (klíngonština, jazyk Quenya). (Hujberová, 2013, s. 7–8)

² Informace o znakových jazycích, které byly obsažené v anglicky psaných úvodech do studia jazyka, přeložila Lucie Hozová.

Z česky psaných úvodů do studia jazyka byly vybrány: *Jazyk a jazykověda* (František Čermák), *Úvod do studia jazyka* (Jiří Černý), *Základy jazykovědy* (Adolf Erhart) a *Základy obecné jazykovědy* (Bohumil Palek). Z anglicky psaných úvodů do studia jazyka byly vybrány: *Linguistics: An Introduction* (Jean Aitchison), *Linguistics: An Introduction to Language and Communication* (Adrian Akmajian, Richard A. Demers, Ann K. Farmer, Robert M. Harnish), *An Introduction to Language* (Victoria Fromkin, Robert Rodman), *Introducing Linguistics* (Larry Trask, Bill Mayblin) a *The Study of Language* (George Yule).

Práce popisuje informace o znakových jazycích podané ve vybraných českých a anglických úvodech do studia jazyka. Každému úvodu do studia jazyka je věnována jedna kapitola, která obsahuje základní informace o dané jazykovědné příručce, tam podanou obecnou definici jazyka a informace o znakových jazycích, které jsou v knize uvedeny. Bakalářská práce popisuje také rozdíly mezi různými vydáními jednotlivých úvodů do studia jazyka, a to z důvodu porovnání proměny (vývoje) informací o znakových jazycích v průběhu času. Výběr vydání určovala jejich dostupnost, proto nejsou v práci zahrnuta všechna vydání výše zmíněných úvodů do studia jazyka.

Jednotlivé vybrané české úvody do studia jazyka jsou následně vzájemně porovnávány s ohledem na rozsah a povahu informací o znakových jazycích v nich obsažených. Stejně tak jsou vzájemně porovnávány jednotlivé vybrané anglické úvody do studia jazyka. Dále jsou porovnávány informace o znakových jazycích, jichž se dostává studentům lingvistiky v anglicky mluvících zemích, s poznatky obsaženými ve vybraných česky psaných úvodech do studia jazyka. Na závěr jsou shrnuty informace o znakových jazycích, které jsou obsaženy ve vybraných anglicky psaných úvodech do studia jazyka.

1 Česká odborná literatura

Tato kapitola se věnuje popisu vybraných českých úvodů do studia.

1.1 Jazyk a jazykověda (František Čermák)

Kniha nabízí stručný a ucelený přehled poznatků o jazyce a jazykovědě, tedy o oboru, který se jazykem zabývá. Je určena především pro studenty lingvistiky, ale i pro další zájemce, kteří si chtějí rozšířit své znalosti z oblasti jazykovědy.

Kniha vyšla celkem ve čtyřech vydáních: 1994, 1997, 2001 a 2011. Tato kapitola se věnuje vydání prvnímu (1994), třetímu (2001) a čtvrtému (2011).

1.1.1 Definice jazyka

Čermák definuje jazyk jako „... systém sloužící jako základní prostředek lidské komunikace“. (Čermák, 1994, s. 11) Hlavní podstatou jazyka je dle Čermáka „... především možnost (opakovatelné) komunikace mezi dvěma partnery, založená na systému, který je komplexní, dynamický a který umožňuje své znaky podle daných pravidel kombinovat“. (Čermák, 1994, s. 12)

1.1.2 První vydání (1994)

Čermák se v knize zmiňuje o znakovém jazyce, respektive o jazyce hluchoněmých, jak ho autor pojmenoval, v souvislosti s výukou znakového jazyka šimpanzů a s parajazykem.

První zmínka o znakovém jazyce, respektive o jazyce hluchoněmých, se objevuje v kapitole s názvem *Komunikace* (Čermák, 1994, s. 11–31). Čermák uvádí, že je potřeba vymezit, co jazyk není, abychom pochopili, co jazyk je. Proto jmenuje různé nejazykové komunikační systémy, které nejsou součástí jazyka, jako například dopravní značky, církevní a ideologické symboly, programovací jazyky a také posunčinu nebo skřeky šimpanzů. Dále vysvětluje, proč není možné považovat zmíněné komunikační prostředky za jazyk. A právě u definování jazyka šimpanzů nalezneme první stručnou zmínku o znakovém jazyce. „U šimpanzů jistě o jakýsi jazyk jde, není to však jazyk lidský (šimpanz Washoe se však naučil na 200 znaků umělého jazyka, odvozeného od jazyka hluchoněmých).“³ (Čermák, 1994, s. 11)

Čermák ale představuje i rozsáhlejší definici znakových jazyků, a to v souvislosti s parajazykem. „Od parajazyka je třeba ovšem odlišovat znakový jazyk, resp. znakové jazyky

---

³ Washoe byla samice šimpanze, která se naučila několik znaků amerického znakového jazyka. Výuka Washoe probíhala v rámci projektu, který vedli Beatrix a Allen Gardnerovi. Washoe byla schopna opakovat znaky produkované jejím učitelem, z vlastní iniciativy však neznakovala. Vědci se pokoušeli naučit znakový jazyk i další šimpanze z důvodu testování jejich kognitivních lingvistických schopností. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 26)

hluchoněmých, které jsou modelovány do určité míry podle toho kterého přirozeného jazyka (s obvykle třemi složkami, tj. tvaru ruky, pohybu ruky a znakového prostoru ruky vůči tělu, jimiž vyjadřují jak pojmenování, tak syntax).“ (Čermák, 1994, s. 12) Parajazyk pak Čermák (2011, s. 42) definuje jako „... *souhrn neverbálních prostředků komunikace*“.

1.1.3 Třetí vydání (2001)

Ve třetím vydání této knihy se mnoho nových informací o znakovém jazyce nedozvíme. Čermák se v prvním vydání (1994, s. 12) zmiňuje o složkách znaků znakového jazyka, mezi něž patří tvar ruky, pohyb ruky a místo artikulace. V tomto vydání navíc uvádí, že se studiem složek znaků zabývá věda nazývajícím se cherologie.⁴ (Čermák, 2001, s. 14)

V kapitole *Původ a funkce jazyka* (2001, s. 58–73) se Čermák věnuje umělým jazykům, přičemž zmiňuje i umělý mezinárodní znakový jazyk. „*Cílem tvorby umělých jazyků byla snaha získat neutrální, široce přijatelný a ovšem pravidelný prostředek mezinárodní komunikace. [...] Snaha po sjednocení se od r. 1975 objevuje i u znakových jazyků hluchoněmých (Gestuno), zatím s malým úspěchem.*“ (Čermák, 2001, s. 73)

1.1.4 Čtvrté vydání (2011)

Nejnovější vydání není, co se týče informací o znakovém jazyce, přínosnější. Jediného rozdílu si lze povšimnout ve změně výrazu hluchoněmý na výraz neslyšící. Čermák (2011, s. 15) píše o znakovém jazyce jako o jazyce neslyšících.

1.1.5 Zhodnocení

Knihy sice obsahuje ze všech vybraných českých úvodů do studia jazyka nejvíce informací o znakových jazycích, i přesto jsou však tyto informace nedostatečné a v některých případech i mylné. Autor sice v souvislosti s parajazykem uvádí termín znakové jazyky, ale zmiňuje se také o jazyce hluchoněmých v souvislosti s výukou jazyka Washoe. (Čermák, 1994, s. 11–12)

Knihy obsahuje informaci, že jsou „... *znakové jazyky modelovány na základě toho kterého přirozeného jazyka*“. (Čermák, 1994, s. 12) Dále se lze dozvědět, že hlavními uživateli znakových jazyků jsou neslyšící lidé a že znaky znakových jazyků lze rozdělit na tři složky (tvar ruky, pohyb ruky a místo artikulace). (Čermák, 1994, s. 12)

---

⁴ Termín cherologie vychází z pojmenování komponentů znaků amerického znakového jazyka, které uvedl americký lingvista William Stokoe ve své práci *Sign Language Structure* (1960). Komponenty nazývá cherémy. Toto označení souvisí s řeckým výrazem pro ruku. (Bimová, 2002, s. 193)

Otázkou je, jak autor míní tvrzení, že jsou znakové jazyky modelované na základě přirozených (pravděpodobně mluvených) jazyků. Znakové jazyky nejsou závislé na mluvených jazycích. Pojmenování znakových jazyků (například český znakový jazyk a americký znakový jazyk) vyplývá z oblasti, ve které se daný znakový jazyk užívá. Znakové jazyky jsou samostatné jazyky, které vznikly přirozeným vývojem. Autor se také vyjadřuje pouze o mluvených jazycích jako o jazycích přirozených. Domnívám se, že Čermák nepovažuje znakové jazyky za přirozené jazyky, pravděpodobně i z toho důvodu se jim ve své publikaci nevěnuje.

Z výše zmíněné Čermákovy definice znakových jazyků vyplývá, že znakový jazyk není univerzální. Dokládá to i zmínka o mezinárodním znakovém jazyce neslyšících (Gestuno), která se poprvé objevuje ve třetím vydání. Autor však nezmiňuje konkrétní znakové jazyky užívané v různých zemích, například český znakový jazyk (jazyk užívaný neslyšícími v České republice) a americký znakový jazyk (nejrozšířenější znakový jazyk užívaný neslyšícími ve Spojených státech).

Nedostatek či nesprávnost informací o znakových jazycích však může souviset i se vznikem lingvistiky znakových jazyků u nás. V Americe se vznik lingvistiky znakových jazyků datuje do období po roce 1960, kdy byla vydána práce Williama Stokoeho zabývající se výzkumem amerického znakového jazyka. Česká lingvistika znakových jazyků se začala vyvíjet později, konkrétně v první polovině 90. let 20. století (výzkum započal v Institutu pro neslyšící v Berouně). (Macurová, 2008) První vydání knihy Jazyk a jazykověda bylo publikováno v roce 1994, kdy byl u nás výzkum znakového jazyka teprve v počátcích. Proto je pochopitelné, že se Čermák v prvním vydání znakovému jazyku nevěnuje podrobněji. Je však překvapivé, že ani pozdější vydání neobsahují více informací o znakových jazycích.

Porovnám-li jednotlivá vydání, zásadní proměna informací o znakových jazycích nenastala, avšak lze si povšimnout dílčích změn v obsahu informací. V prvním vydání autor informuje o znakovém jazyce v souvislosti s parajazykem. (Čermák, 1994, s. 12) A dále se v souvislosti s Washoe zmiňuje o jazyce hluchoněmých. (Čermák, 1994, s. 11) Ve třetím vydání se autor navíc zmiňuje o mezinárodním znakovém jazyce Gestuno. (Čermák, 2001, s. 73) Dále také pojmenovává vědu zabývající se složkami znaků (cherologie). (Čermák, 2001, s. 14) Ve čtvrtém vydání si lze povšimnout změny termínu hluchoněmý na neslyšící. (Čermák, 2011, s. 15)

Jak už bylo zmíněno výše, kniha Jazyk a jazykověda obsahuje nejvíce informací o znakových jazycích z vybraných českých úvodů do studia jazyka, přesto jsou tyto informace

nedostatečné či mylné. Autor pravděpodobně nepovažuje znakové jazyky za přirozené jazyky, proto jim v knize není věnována pozornost.

1.2 Úvod do studia jazyka (Jiří Černý)

Publikace *Úvod do studia jazyka* se věnuje základním otázkám jazyka a jazykovědy. Souvisí se stejnojmenným předmětem vyučovaným na filologických oborech vysokých škol. Je tedy určena především studentům filologických oborů, ale také dalším zájemcům o lingvistickou problematiku. Kniha vyšla ve dvou vydáních: 1998 a 2008. Tato kapitola se věnuje oběma vydáním.

1.2.1 Definice jazyka

Přirozený jazyk je dle Černého základním lidským dorozumívacím prostředkem, který slouží ke sdělování informací. Vedle přirozeného jazyka využívají lidé také různé vizuální a akustické dorozumívací prostředky. Mezi vizuální dorozumívací prostředky lze zařadit například systém dopravních značek, mezi akustické dorozumívací prostředky patří například kostelní zvony nebo hodiny oznamující čas. (Černý, 1998, s. 13) Černý dále uvádí, že „... nejrozvinutějším dorozumívacím systémem je přirozený jazyk; od ostatních se liší jednak nesrovnatelně bohatším inventářem znaků (slov), jednak i jejich strukturou (specifickým rysem lidské řeči je tzv. dvojí artikulace: výpověď se dá rozdělit do slov a slova dále do hlásek) a možnostmi jejich kombinací (do vět)“. (Černý, 1998, s. 13)

1.2.2 První vydání (1998)

Autor se zmiňuje o řeči hluchoněmých, nikoliv konkrétně o znakovém jazyce, a to pouze v odkazu na Ferdinanda de Saussura a jeho pojetí sémiotiky. Saussure nazýval sémiotiku sémiologií a definoval ji jako nauku o životě znaků v lidské společnosti. „*Jako příklady znakových systémů uváděl např. i řeč hluchoněmých, Morseovu abecedu, šachovou hru a mnoho dalších.*“ (Černý, 1998, s. 168)

1.2.3 Druhé vydání (2008)

Druhé vydání knihy *Úvod do studia jazyka* nepodává stejně jako první vydání žádné informace o znakovém jazyce.

1.2.4 Zhodnocení

Kniha obsahuje základní informace, které jsou předmětem přednášky Úvod do studia jazyka na vysoké škole. Je překvapivé, že tento úvod do studia jazyka užívaný pro studium lingvistiky na vysoké škole, nezahrnuje i poznatky o znakových jazycích, nebo alespoň odkazy na knihy, které se znakovým jazykům věnují.

V knize je znakový jazyk pojmenován jako řeč hluchoněmých. Ta je zmíněna pouze v odkazu na Saussura. (Černý, 1998, s. 168) Spojení řeč hluchoněmých je uvedeno také v českém překladu Saussurova Kurzu obecné lingvistiky. (Saussure, 1996, s. 105)

Je překvapivé, že Černý ve druhém vydání (2008) neuvádí žádné další informace o znakových jazycích. Od publikování prvního vydání uplynulo deset let. Výzkumy znakového jazyka u nás probíhají už od počátku 90. let a je známo, že jsou znakové jazyky plnohodnotné jazyky srovnatelné s mluvenými jazyky. Je zajímavé, že i přesto Černý ani ve druhém vydání neuvádí termín znakový jazyk (respektive znakové jazyky).

Tato publikace obsahuje rozsáhlé a přehledné informace o lingvistice a jazyce obecně, o znakových jazycích však nepodává ani základní informace.

1.3 Základy jazykovědy (Adolf Erhart)

Tato kniha vznikla jako učebnice pro studenty filologických oborů. Věnuje se výkladu základních problémů synchronní jazykovědy. Kniha vyšla celkem ve třech vydáních: 1980, 1984 a 1990. Tato kapitola se věnuje všem třem vydáním.

1.3.1 Definice jazyka

Autor uvádí, že je jazyk definován v různých zdrojích různým způsobem, některé definice jazyka si vzájemně odporují. Namísto citování jednotlivých definic zmiňuje několik charakteristických vlastností přirozeného jazyka, mezi které patří: společenský charakter jazyka, historický charakter jazyka, dorozumívací funkce, znakovost jazyka a jeho systémový charakter. (Erhart, 1980, s. 5)

Z hlediska společenského charakterizuje autor jazyk jako společenský jev nebo společenskou „instituci“. Říká, že člověk „... se nerodí s vlohou pro konkrétní jazyk, ale mluví jazykem společnosti, v níž vyrůstá a žije“. (Erhart, 1980, s. 5)

Historický charakter jazyka plyne z poznatku, že se jazyk mění a vyvíjí v souvislosti s vývojem lidské společnosti. (Erhart, 1980, s. 5)

Další podstatnou funkcí jazyka je dorozumivací funkce, protože jazyk funguje jako prostředek sdělování informací mezi lidmi. Znakovost jazyka a jeho systémový charakter je dán pohledem na jazyk jako systém znaků. (Erhart, 1980, s. 5)

1.3.2 První vydání (1980)

Autor se ve své knize nezmiňuje o znakovém jazyce konkrétně, ale upozorňuje na problémy související s komunikací neslyšících. *„Myšlení je vázáno na jazyk, jako je jazyk vázán na myšlení. Nasvědčuje tomu mj. i obecně známá skutečnost, že hluchoněmé děti v psychickém vývoji podstatně zaostávají za dětmi slyšícími (první podmínkou při výchově hluchoněmých je vytvořit jim náhradní systém znaků místo zvukového jazyka).“* (Erhart, 1980, s. 10)

1.3.2 Druhé vydání (1984)

Ani pozdější vydání knihy se znakovému jazyku nevěnuje. Z následující informace si můžeme odvodit, že za přirozený jazyk považuje Erhart pouze jazyk mluvený. *„Jedinec si získává znalost konkrétního jazyka v prvních letech svého života od osob, v jejichž péči vyrůstá. Tento jazyk mu není vrozen; naučí se tomu jazyku, který slyší ve svém okolí. Pokud nemá dítě možnost slyšet ve svém okolí jazykovou komunikaci, zůstává němé; děti hluché od narození (a proto hluchoněmé).“* (Erhart, 1984, s. 9)

1.3.3 Třetí vydání (1990)

Třetí vydání knihy *Základy jazykovědy* nepodává žádné nové informace o znakových jazycích.

1.3.4 Zhodnocení

Žádné vydání této knihy neobsahuje informace o znakových jazycích. Nepřítomnost těchto informací je pravděpodobně způsobena tím, že autor nepovažuje znakové jazyky za plnohodnotné. V souvislosti s osvojováním jazyka uvádí, že se dítě *„naučí tomu jazyku, který slyší ve svém okolí“*. (Erhart, 1984, s. 9) Dále dodává, že dětem, které neslyší, je potřeba vytvořit systém znaků, který nebude založen na zvuku. (Erhart, 1980, s. 10)

Vezmu-li však v úvahu fakt, že poslední vydání bylo publikované už v roce 1990, tedy ještě před vznikem lingvistiky znakových jazyků u nás, je možné, že autor neměl přístup k informacím o znakových jazycích z české odborné literatury. Avšak v zahraniční odborné literatuře bylo o znakových jazycích dostatek informací.

1.4 Základy obecné jazykovědy (Bohumil Palek)

Knih je pojata jako učebnice obecné jazykovědy pro studenty filologických oborů a lingvistiky, nebo pro ty, kteří se o studium jazyka zajímají. Na rozdíl od výše uvedených úvodů do studia jazyka tato publikace o lingvistice a její historii nepojednává. Důraz je kladen na výklad a vysvětlení jednotlivých lingvistických pojmů, které mají pomoci studentům pochopit vlastnosti jazyků. Kniha vyšla v roce 1989. Autor se v knize o znakovém jazyce nezmiňuje.

1.4.1 Definice jazyka

Palek (1989, s. 10) definuje jazyk dle Slovníku spisovné češtiny jako „... *soustavu vyjadřovacích a sdělovacích prostředků vlastní určitému společenství jako nástroj myšlení a dorozumění*“. Uvádí také definici, podle které je jazyk systém znaků, přičemž systém je množina prvků (neboli znaků) a vztahů, které jsou určovány danými prvky, a znak je něco, co zastupuje něco jiného. (Palek, 1989, s. 15)

1.4.2 Zhodnocení

Palek se ve své knize o znakovém jazyce nezmiňuje ani jednou. Domnívám se, že je to stejně jako v případě publikace *Základy jazykovědy* od Erharta způsobeno tím, že kniha vyšla před vznikem lingvistiky znakových jazyků u nás. Je tedy pravděpodobné, že autor neměl přístup k informacím o znakových jazycích (opět pouze ze zahraniční odborné literatury).

1.5 Shrnutí

Vybrané české úvody do studia jazyka neobsahují téměř žádné informace o znakových jazycích.

Co se týče prvních vydání vybraných knih (Čermák, 1994; Černý, 1998; Erhart, 1980; Palek, 1989), je celkem pochopitelné, že neobsahují informace o znakových jazycích. Erhart a Palek publikovaly první vydání před vznikem lingvistiky znakových jazyků u nás, Čermák a Černý krátce poté. Je však překvapivé, že ani v úvodech do studia jazyka, které vyšly po roce 1990, nejsou vyvráceny rozšířené omyly týkající se znakových jazyků, nebo alespoň uvedeno, že jsou znakové jazyky plnohodnotné jazyky, které vznikly přirozeným vývojem. Je zajímavé, že ani pozdější vydání vybraných publikací, konkrétně druhé vydání knihy *Úvod do studia jazyka* z roku 2008 a třetí a čtvrté vydání knihy *Jazyk a jazykověda* z let 2001 a 2011, neobsahují podstatně více informací o znakových jazycích.

Informace o znakových jazycích, které jsou ve vybraných českých úvodech do studia jazyka obsažené, jsou nedostatečné, některé dokonce mylné. Čermák se o znakovém jazyce zmiňuje už v prvním vydání z roku 1994. Z jeho definice znakových jazyků je však zřejmé, že znakové jazyky nepovažuje za přirozené jazyky. Černý (1998, s. 168) uvádí pouze spojení řeč hluchoněmých, nikoliv znakový jazyk. Další vybrané české úvody do studia jazyka se o znakovém jazyce nezmiňují vůbec.

Není jasné, zda je nepřítomnost či nesprávnost poznatků o znakových jazycích ve vybraných knihách způsobena nedostatkem informovanosti autorů, nebo tím, že autoři nepovažují znakové jazyky za plnohodnotné.

2 Anglická odborná literatura

Tato kapitola se věnuje popisu vybraných anglicky psaných úvodů do studia jazyka.

2.1 Linguistics: An Introduction (Jean Aitchison)

Knihla nabízí základní informace o obsahu a historii lingvistiky, základní terminologii, stručná pojednání o fonologii, gramatice a sémantice a dále se věnuje změnám v jazyce.

Knihla vyšla celkem v sedmi vydáních: 1972, 1978, 1987, 1992, 1999, 2003 a 2010. Tato kapitola se věnuje vydání prvnímu (1972) a čtvrtému (1992).

2.1.1 Definice jazyka

Jazyk je v knize definován jako zvukový signální systém. Schopnost člověka naučit se jazyk je vrozená. Dále autorka uvádí základní vlastnosti lidského jazyka, mezi které patří arbitrárnost (absence podobnosti mezi formou jazykového znaku a tím, co znak reprezentuje), dvojí artikulace (lidský jazyk rozlišuje dvě strukturní úrovně), potřeba učení (jedinec se musí určitý jazyk učit), posunovatelnost (možnost hovořit o nepřítomných věcech) a kreativita (možnost produkovat zcela nová sdělení). (Aitchison, 1992, s. 12–15)

2.1.2 První vydání (1972)

První vydání neobsahuje žádné informace o znakových jazycích.

2.1.3 Čtvrté vydání (1992)

Autorka se ve své knize o znakovém jazyce zmiňuje pouze jednou, a to v souvislosti s různými médii lidské komunikace.

Lidé spolu mohou komunikovat pomocí písma, Braillovým písmem a znakovým jazykem. Autorka dále uvádí, že jsou jazyky založené na zvuku rozšířenější, proto je jim v knize dána přednost před znakovými jazyky. (Aitchison, 1992, s. 11)

2.1.4 Zhodnocení

Vybraná vydání neobsahují téměř žádné informace o znakových jazycích. V prvním vydání se autorka znakovému jazyku nevěnuje, což je vzhledem k roku vydání pochopitelné. Čtvrté vydání obsahuje strohou zmínku o znakovém jazyce, dále se mu však autorka nevěnuje.

Je však zřejmé, že je nepřítomnost informací v této publikaci způsobena tím, že se autorka rozhodla, že se znakovým jazykům ve své knize věnovat nebude. Domnívám se, že důvodem není to, že by autorka znakové jazyky nepovažovala za plnohodnotné jazyky.

2.2 Linguistics: An Introduction to Language and Communication (Adrian Akmajian, Richard A. Demers, Ann K. Farmer, Robert M. Harnish)

Knihy je určena především studentům lingvistických oborů na vysokých školách. Je rozdělena na dvě části. První část se věnuje struktuře jazyka, pojednává konkrétně o morfologii, fonologii, fonetice, skladbě, sémantice, změnách a vývoji jazyka. Druhá část se věnuje otázkám pragmatiky, psychologie jazyka, osvojování jazyka a uložení jazyka v mozku.

Knihy vyšla celkem v šesti vydáních: 1979, 1984, 1990, 1995, 2001 a 2010. Tato kapitola se věnuje konkrétně vydání prvnímu (1979), pátému (2001) a šestému (2010).

2.2.1 Definice jazyka

Jazyk je v knize definován jako „... *abstraktní systém s jistými strukturními (morfologickými, fonetickými, fonologickými, syntaktickými a sémantickými) vlastnostmi*“.⁵ (Akmajian et al., 2001, s. 357)

V rámci lidského jazyka lze rozlišit počet reprezentativních jednotek (například fonémy, morfémy a slova), které se řídí pravidly určujícími jejich vlastnosti a vztahy. Zkoumáním jazyka se zabývá lingvistika, jejíž součástí jsou jazykové disciplíny morfologie, fonetika, fonologie, syntax a sémantika. Tyto lingvistické disciplíny popisují chování příslušných jednotek v jazykovém systému. (Akmajian et al., 2001, s. 357)

2.2.2 První vydání (1979)

V knize je znakový jazyk zmiňován pouze v souvislosti s experimenty, v rámci kterých se vědci pokoušeli naučit šimpanze znakový jazyk.

Vědci se zabývali otázkou, zda je jazyk výsadou lidského druhu, nebo zda by bylo možné naučit lidský jazyk například šimpanze. (Akmajian a et al., 1979, s. 328)

V roce 1966 započali Alan a Beatrice Gardnerovi projekt, jehož cílem bylo zjistit, v jakém rozsahu jsou zvířata schopna užívat lidský jazyk. Proto se rozhodli vyučovat americký znakový jazyk mladou samici šimpanze jménem Washoe. Šimpanze zvolili

---

⁵ Z originálu přeložila Lucie Hozová.

z důvodu jejich poměrně vysoké inteligence a pro znakový jazyk se rozhodli na základě projektu se samicí šimpanze Viki z roku 1951.⁶ (Akmajian et al., 1979, s. 330)

Washoe nebyla vyučována v domácím prostředí jako Viki, avšak se znakovým jazykem byla v dostatečném kontaktu. V roce 1975 bylo uvedeno, že se Washoe naučila celkem 166 znaků amerického znakového jazyka. První kombinace dvou znaků se u ní objevily po deseti měsících, po dvou letech Washoe začala kombinovat čtyři až pět znaků. Studie ostatních šimpanzů dokázaly, že se víceznakové kombinace u šimpanzů odlišují od vět, které užívají děti osvojující si znakový jazyk. (Akmajian et al., 1979, s. 331)

2.2.3 Páté vydání (2001)

Páté vydání obsahuje více informací o znakových jazycích než vydání první, tyto informace však nejsou příliš rozsáhlé. Znakový jazyk je v knize zmiňován v různých souvislostech, například v souvislosti s teoriemi o původu jazyka a s osvojováním jazyka. Autoři se také věnují srovnatelnosti znakových a mluvených jazyků, uvádí definici amerického znakového jazyka a zmiňují se o původu nikaragujského znakového jazyka. Jako v prvním vydání se autoři věnují znakovému jazyku rozsáhleji v souvislosti s experimenty se šimpanzi, které se vědci pokoušeli naučit americký znakový jazyk.

Původ mluvených jazyků

O znakových jazycích obecně se autoři zmiňují poprvé v souvislosti s teoriemi o původu mluvených jazyků.⁷ Nejrozšířenější teorie o původu jazyka představuje názor, že se mluvené jazyky vyvinuly z potřeby lidí komunikovat mezi sebou během jistých skupinových činností. Tato teorie vychází z myšlenky, že lidé spolupracují efektivněji díky užívání mluveného jazyka. Nebylo však dokázáno, že by nemohlo být užívání znakového jazyka během skupinových úkonů stejně úspěšné. (Akmajian et al., 2001, s. 317)

---

⁶ Keith a Catherine Hayes se snažili naučit Viki mluvenou angličtinu. Vychovávali ji jako dítě, v domácím prostředí. Po šesti letech tréninku ovládala pouze čtyři anglická slova: *mamma*, *pappa*, *cup* a *up*. Tento experiment nebyl příliš úspěšný proto, že šimpanzi nejsou vybaveni pro produkci mluveného lidského jazyka, respektive jejich vokální trakt není uzpůsoben k produkování lidských řečových zvuků. (Akmajian et al., 2001, s. 508)

⁷ Jedna z teorií říká, že mluvený jazyk vznikl napodobováním přírodních zvuků lidmi. Tyto imitované zvuky vydávané lidmi byly využívány jako odkazy ke zdrojům zvuků z okolí. Důkazem takového napodobování by mohl být výskyt onomatopoických slov. Vývoj jazyka do dnešní podoby však tato teorie nevysvětluje. (Akmajian et al., 2001, s. 316)

Další teorie říká, že se mluvené jazyky vyvinuly ze spontánních projevů emocí a jiná, že vzniku mluvených jazyků mohlo předcházet užívání různých gest. Vyvstává ale otázka, jak a proč byla gesta nahrazena mluvenými jazyky. (Akmajian et al., 2001, s. 316)

Žádná z výše zmíněných teorií nevysvětluje detailně původ jazyka a jeho vývoj do dnešní podoby. Nejpravděpodobnější teorie týkající se původu jazyka navrhuje, že je vývoj lidského jazyka spojen s vývojem lidského mozku. (Akmajian et al., 2001, s. 317)

Srovnatelnost mluvených a znakových jazyků

Znakové jazyky jsou srovnatelné s mluvenými jazyky. Autoři uvádí, že tento fakt dokládá i následující jev týkající se produkce jazyka, který se vyskytuje jak v mluvených, tak ve znakových jazycích. V mluvených jazycích dochází mezi jeho uživateli k tzv. „překnutím“.⁸ V podstatě se jedná o záměnu některých jazykových jednotek během produkce řeči. Tato záměna je považována za chybnou a uživatelé mluveného jazyka se jí dopouští zpravidla nevědomě. Ve znakových jazycích dochází ke stejnému jevu.⁹ (Akmajian et al., 2001, s. 420–421)

Americký znakový jazyk

Nejrozšířenějším znakovým jazykem je americký znakový jazyk. Ten je stručně definován ve slovníku pojmů na konci knihy. „*Americký znakový jazyk (ASL), jehož uživateli jsou především neslyšící lidé ve Spojených státech, je systém manuálně produkovaných vizuálních signálů, které odpovídají slovům mluvených jazyků. Americký znakový jazyk je samostatný jazyk a nelze jej považovat za znakovanou angličtinu. Znaky ASL lze rozložit na 55 jednotek, mezi které patří tvary ruky, umístění ruky ve vztahu k tělu a pohyb ruky (rukou).*“¹⁰ (Akmajian et al., 2001, s. 572)

Nikaragujský znakový jazyk

V souvislosti s kreolštinou se autoři zmiňují o nikaragujském znakovém jazyce.¹¹ Neslyšící děti v Nikaragui ovládaly pouze základy znakování. Vzájemná komunikace těchto dětí vedla ke spontánnímu rozšíření slovní zásoby a následnému vzniku jazyka, který je dnes znám jako Nikaragujský znakový jazyk. (Akmajian et al., 2001, s. 302)

---

⁸ Překnutí (v originále *speech error* v souvislosti s mluvenými jazyky a „*slips of the hand*“ v souvislosti se znakovými jazyky)

V angličtině např. *hissed all my mystery lectures*, namísto *missed all my hystery lectures* (záměna; v originále *exchange errors*); *sympathy*, namísto *symphony* (nahrazení; v originále *substitutions*); *I disregard this as precise*, namísto *I regard this as imprecise* (chyba v záporu; v originále *negation*). (Akmajian et al., 2001, s. 421)

⁹ Příklady ve znakovém jazyce autoři neuvádí.

¹⁰ Z originálu přeložila Lucie Hozová.

Jednotky, mezi které patří tvar ruky, umístění ruky ve vztahu k tělu a pohyb ruky/rukou (v originále *constituents involving the configuration of the hand(s), the position of the hand(s) with respect to the rest of the body and movement of the hand(s)*)

¹¹ Kreolština je jazyk vyvinutý z pidginu, který se stal mateřským jazykem určité komunity lidí. Pidgin je kontaktní jazyk užívaný za určitých okolností rodilými mluvčími jiných jazyků jako prostředek dorozumívání. V některých případech si děti osvojují pidgin jako svůj mateřský jazyk. Pokud se pidgin stane mateřským jazykem určité skupiny lidí, vyvine se a stává se z něj kreolština. (Akmajian et al., 2001, s. 298)

Osvojování jazyka

O znakových jazycích pojednává také kapitola o osvojování jazyka s názvem *Language Acquisition in Children* (Akmajian et. al., 2001, 477–526). Děti musí být vystaveny jazyku (mluvenému nebo znakovému) v kritickém období (přibližně do šesti let věku). Problém může nastat u neslyšících dětí slyšících rodičů. U těchto dětí nemusí být sluchová vada rozpoznána včas, a proto mohou být vystaveny znakovému jazyku (jím přístupného jazyku) až v pozdějším období. Znakový jazyk se sice mohou naučit, ovšem v dospělosti ho pravděpodobně nebudou ovládat na takové úrovni jako například neslyšící děti neslyšících rodičů, které byly vystaveny znakovému jazyku od narození. (Akmajian et al., 2001, s. 504–505)

Neslyšící děti, které mají přístup ke znakovému jazyku od narození, prochází stejnými fázemi osvojování jazyka jako slyšící děti, které jsou od narození vystaveny mluvenému jazyku. (Akmajian et al., 2001, s. 483)

Výuka znakového jazyka šimpanzů

Autoři se dále zmiňují o dalších experimentech, kdy se vědci snažili naučit šimpanze znakový jazyk. V rámci jednoho výzkumu se vědci snažili naučit znakový jazyk gorilu jménem Koko. Koko byla vychovávána stejně jako Washoe a dokázala se naučit téměř 600 znaků ASL. Její kombinace znaků se více podobaly kombinacím znaků u malých dětí. Také se snažila častěji konverzovat. (Akmajian et al., 2001, s. 512)

2.2.4 Šesté vydání (2010)

Nejnovější vydání této knihy nepodává žádné další informace o znakových jazycích.

2.2.5 Zhodnocení

Knihy obsahuje poměrně velké množství informací o znakových jazycích. Ty jsou v knize zmiňovány v různých souvislostech s mluvenými jazyky, což je užitečné pro lepší pochopení podobnosti mluvených a znakových jazyků. Autoři se o znakových jazycích zmiňují především v souvislosti s osvojováním jazyka, kreolštinou a teoriemi o původu jazyka. Velká část informací o znakových jazycích se týká výuky amerického znakového jazyka šimpanzů.

Autoři však neuvádí, čím se znakové jazyky vyznačují. V knize není uvedena obecná definice znakových jazyků. Myslím si, že je to způsobeno tím, že autoři počítají se čtenářovou znalostí definice znakových jazyků, i přesto je však překvapivé, že autoři nezmínili, že jsou

znakové jazyky přirozené jazyky, které jsou na rozdíl od mluvených jazyků vizuálně motorické. Ve slovníčku pojmů na konci knihy autoři uvádí stručnou definici amerického znakového jazyka, ta však výše zmíněné informace neobsahuje.

Proměna informací o znakových jazycích v této knize nastala poměrně rozsáhlá. V prvním vydání se autoři zmiňují pouze o experimentech, kdy se vědci pokoušeli naučit šimpanze znakový jazyk (Akmajian et al. 1979, s. 328–330) V pátém vydání (2001) se autoři zmiňují o znakových jazycích v souvislosti s osvojováním jazyka a teoriemi o původu mluveného jazyka. Dále informují o americkém a nikaragujském znakovém jazyce, opět se vrací k tématu experimentů se šimpanzi a jejich výuky znakového jazyka a dále dokládají srovnatelnost mluvených a znakových jazyků. V šestém vydání autoři nepodávají žádné nové informace o znakových. Vzhledem k tomu, že mezi publikováním prvního a pátého vydání uplynulo 22 let, není proměna informací překvapivá.

Knihy informuje poměrně rozsáhle o znakových jazycích, stejně jako například knihy *An Introduction to Language* (Fromkin, Rodman) a *The Study of Language* (Yule). Co se týče povahy informací o znakových jazycích, jeví se mi tato kniha v porovnání se zmíněnými anglickými úvody do studia jazyka jako méně přínosná.

2.3 An Introduction to Language (Victoria Fromkin, Robert Rodman)

Knihy se věnuje lingvistice a oborům s ní souvisejícím, například zkoumá jazyk z hlediska sociologie, biologie a dalších disciplín. Autoři knihy si kladou otázky typu: Co je jazyk? Je jazyk výsadou lidského druhu? Proč existuje více jazyků? Jak se děti učí jazyk?

Tato kniha byla publikována celkem v deseti vydáních: 1974, 1978, 1983, 1988, 1993, 1997, 2003, 2007, 2011, 2013. Tato kapitola se bude zabývat konkrétně vydáním prvním (1974), pátým (1993), sedmým (2003), devátým (2011) a desátým (2013).

2.3.1 Definice jazyka

Autoři uvádí, že schopnost ovládat jazyk je to, čím se odlišujeme od zvířat. Jazyk nám umožňuje dorozumět se s ostatními lidmi. Pokud ovládáme mluvený jazyk, znamená to, že jsme schopni „... *produkovat slova a rozumět slovům daného jazyka a zároveň interpretovat slova produkovaná ostatními uživateli daného jazyka*“.¹² (Fromkin, Rodman, 1993, s. 4)

Mezi jazyky řadíme nejen jazyky mluvené, ale také jazyky znakové. Hlavní rozdíl mezi mluvenými a znakovými jazyky spočívá v tom, že jsou mluvené jazyky založené na

---

¹² Z originálu přeložila Lucie Hozová.

zvuku, zatímco znakové jazyky využívají k vyjádření významu ruce a tělo. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 416)

2.3.2 První vydání (1974)

První vydání obsahuje pouze stručné informace o znakových jazycích, ty jsou však v pozdějších vydáních ještě rozšiřovány. Autoři se v prvním vydání věnují znakovým jazykům obecně a jejich srovnatelnosti s mluvenými jazyky a dále se zmiňují o experimentu se samičí šimpanze Washoe.

Definice znakových jazyků

Znakový jazyk (znakování neslyšících nebo znakování)¹³ je systém srovnatelný s mluveným jazykem s tím rozdílem, že není založen na zvuku. Hlavními uživateli znakového jazyka jsou neslyšící lidé. (Fromkin Rodman, 1974, s. 174)

Ekvivalentem slova mluvených jazyků je ve znakových jazycích znak. Znaky jsou rozlišovány podle místa artikulace (část těla, kde je znak umístěn), určitého postavení prstů a směru pohybu rukou.¹⁴ Pro některá slova neexistuje ve znakovém jazyce ekvivalentní znak. V tom případě se využívá tzv. hláskování,¹⁵ kdy je každé písmeno abecedy reprezentováno určitým tvarem ruky. (Fromkin, Rodman, 1974, s. 174)

Výuka znakového jazyka šimpanzů

Autoři se také zmiňují o Allenovi a Beatrice Gardnerových, kteří se pokoušeli naučit znakový jazyk samici šimpanze jménem Washoe. Washoe se naučila některé znaky znakového jazyka, které dokázala i kombinovat. Její vyjadřování však nebylo gramaticky správné a bylo nesrovnatelné s vyjadřováním dětí osvojujících si znakový jazyk. (Fromkin, Rodman, 1979, s. 183–184)

2.3.2 Páté vydání (1993)

V pátém vydání z roku 1993 se lze dozvědět poměrně velké množství zajímavých informací o znakovém jazyce. Jak bylo uvedeno výše, kniha se zabývá základními otázkami jazykovědy. Některé z nich jsou v knize podrobně rozebrány, ale usouvztažněny se znakovým jazykem jsou především otázky týkající se osvojování jazyka. Kniha ale obsahuje také

---

¹³ Znakování neslyšících nebo znakování (v originále *sign language Deaf Sign or Sign*)

¹⁴ Místo artikulace, určité postavení prstů a směr pohybu rukou (v originále *place of articulation, configuration of the fingers, direction of the movement of the „articulators“*)

¹⁵ Hláskování (v originále *fingerspelling*)

základní údaje o znakových jazycích obecně a také stručné poznatky o americkém znakovém jazyce.

Autoři knihy dokládají podobnost znakových a mluvených jazyků mnoha různými příklady (viz níže).

Definice znakových jazyků

Znakové jazyky jsou plně vyvinuté jazyky, které se od mluvených jazyků liší způsobem své existence. Znakové jazyky nejsou oproti mluveným jazykům založené na zvuku. Hlavními uživateli znakových jazyků jsou neslyšící lidé. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 416)

Na úrovni slov mluvených jazyků stojí ve znakových jazycích znaky. Stejně jako lze dělit slova na fonémy, lze dělit i znaky na menší jednotky, které se nazývají parametry (v minulosti zvané cherémy).¹⁶ Mezi parametry znakových jazyků patří tvar ruky, pohyb ruky (rukou) a místo artikulace znaku.¹⁷ (Fromkin, Rodman, 1993, s. 417)

Srovnatelnost mluvených a znakových jazyků

Autoři porovnávají gramatiku amerického znakového jazyka a gramatiku anglického jazyka a uvádí, že jejich komplexnost je srovnatelná. Gramatiky obou jazyků zahrnují pravidla tvoření znaků, morfologii, sémantiku i syntax. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 431)

Jedna z vlastností, které jsou společné všem jazykům, se nazývá arbitrárnost.¹⁸ V mluvených jazycích platí arbitrární vztah mezi formou (zvuk) a významem (koncept) slov. Při osvojování anglického jazyka se dítě musí naučit, že výraz *house* značí koncept . Ve francouzštině je stejný význam reprezentován výrazem *maison*, v ruštině *dom*, ve španělštině *casa*. Stejně tak je tento znak z ASL reprezentován výrazem *hand* v angličtině, *main* ve francouzštině a *ruka* v ruštině. To znamená, že stejný koncept bývá v různých mluvených jazycích označován jiným výrazem. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 5–6)

Arbitrární vztah mezi formou a významem platí i pro znakové jazyky. Uživatel amerického znakového jazyka pravděpodobně neporozumí projevu uživatele čínského znakového jazyka. I znaky, které byly původně ikonické, se v průběhu času změnila a

---

¹⁶ Parametry (v originále *primes*)

¹⁷ Tvar ruky, pohyb ruky (rukou) a místo artikulace (v originále *the configuration of the hand, the location of the hands, the movement of the hands and arms*)

¹⁸ „Pokud jde o arbitrárnost (libovolný charakter) jazykového znaku, míní se tím fakt, že obě jeho složky (označované a označující, tj. obsah a forma) jsou spojeny na základě pouhé konvence a neexistuje mezi nimi žádný logický vztah. Tomu se vymykají pouze onomatopoická slova (např. kukačka, syčet, prskat, chrchlát apod.), jejichž zvuková podoba má přímou souvislost s jejich významem.“ (Černý, 2008, s. 165)

ikoničnost se vytratila. Znalost tvaru nebo pohybu ruky těchto znaků neodhalí jejich význam.¹⁹ (Fromkin, Rodman, 1993, s. 6–7)

Ve znakových i mluvených jazycích existují různá jazyková omezení, respektive nepovolené kombinace jazykových jednotek.²⁰ Tato omezení se v různých znakových jazycích liší, to platí i pro mluvené jazyky. Určité zvukové sekvence mohou být v jednom jazyce přípustné, v jiném jazyce může být shodné spojení daných zvuků nepřijatelné. Podobně nemusí být znak čínského znakového jazyka přípustný v americkém znakovém jazyce a naopak. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 417)

Autoři se dále zmiňují o jazykových univerzáliích ve znakových jazycích. Univerzálie jsou definovány jako rysy společné všem přirozeným jazykům. Například se ukázalo, že stejně jako slyšící děti mluví pro sebe ze spaní, tak neslyšící děti stejným způsobem znakují a také, že slyšící lidé sní v mluveném jazyce, zatímco neslyšící lidé sní v jazyce znakovém. Stejně tak dochází v mluvených i znakových jazycích k tzv. „přeřeknutí“.²¹ (Fromkin, Rodman, 1993, s. 421)

Americký znakový jazyk

Nejrozšířenějším znakovým jazykem je americký znakový jazyk (zkráceně ASL nebo AMESLAN), hlavní jazyk užívaný neslyšícími ve Spojených státech. Odkud americký znakový jazyk pochází? Americký učitel Thomas Hopkins Gallaudet založil v roce 1817 ve Spojených státech základní školu pro neslyšící. Tomu předcházela jeho návštěva ve Francii na škole pro neslyšící založené Abbém de L'Épéem,²² kde studoval metody vzdělávání neslyšících. Do Spojených států se vrátil s Laurentem Clercem, neslyšícím učitelem, který začal na Gallaudetově škole vyučovat francouzský znakový jazyk. Americký znakový jazyk tedy vychází z francouzského znakového jazyka. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 416)

Tyto jazyky však nejsou totožné. ASL sice vychází ze znakového jazyka užívaného ve Francii, ale v průběhu času se změnil a vyvinul. Původem francouzské znaky jsou v ASL slovníku obsaženy pouze z 60 procent. V ASL vznikly nové znaky, ale také se změnila forma některých původních znaků. Například znaky, které byly původně produkovány na úrovni pasu nebo hrudi, jsou dnes produkovány výše, konkrétně na úrovni krku a horní části hrudi. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 417)

---

¹⁹ Ikonický znak spojuje s předmětem, který zobrazuje, vztah podobnosti. (Horálek, 1979, s. 160–164)

²⁰ Jazyková omezení (v originále *constraints*)

²¹ Přeřeknutí (v originále *slips of the tongue* v souvislosti s mluvenými jazyky a *slips of the hand* v souvislosti se znakovými jazyky)

²² Abbé Charles-Michel de L'Épée je zakladatel první školy pro neslyšící. Škola byla založena v roce 1770 v Paříži. Je označován jako „otec neslyšících“. (Hrubý, 1999, s. 102)

Některá anglická slova nemají v americkém znakovém jazyce ekvivalent. Například pro některé odborné názvy nebo vlastní jména neexistuje v americkém znakovém jazyce odpovídající znak. V takovém případě se používá tzv. hláskování.²³ Tento postup se využívá ve všech znakových jazycích. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 417)

Osvojování jazyka

Důležitým aspektem, který potvrzuje srovnatelnost znakových a mluvených jazyků, je otázka osvojování jazyka. Nedávné výzkumy ukázaly, že „... osvojování jazyka a jeho užívání nezávisí na schopnosti produkovat nebo slyšet zvuky, což potvrzuje fakt, že si jsou neslyšící děti schopny osvojit znakový jazyk“.²⁴ (Fromkin, Rodman, 1993, s. 27)

Osvojování znakového jazyka neslyšícími dětmi prochází stejnými fázemi jako osvojování mluveného jazyka slyšícími dětmi. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 395)

První fáze osvojování jazyka, která se projevuje u nemluvnat, se nazývá žvatlání. „Nemluvnata začnou produkovat jednotky, zvuky nebo gesta, související s jazykem, který přijímají ze svého okolí.“²⁵ (Fromkin, Rodman, 1993, s. 397)

Dříve převažoval názor, že se u všech nemluvnat objevuje vokální žvatlání nehledě na to, zda jsou slyšící nebo neslyšící. To by ale znamenalo, že produkování těchto zvuků je první fází osvojování jazyka jak u slyšících, tak u neslyšících dětí, a že nezávisí na přítomnosti sluchového vjemu. Dnes je ale dokázáno, že neslyšící děti vystavené znakovému jazyku produkují tzv. „manuální žvatlání“.²⁶ Tento fakt vede k názoru, že je žvatlání univerzální fází v procesu osvojování prvního jazyka a že se jedná o specificky jazykovou dovednost závislejší na jazyku, který dítě přijímá ze svého okolí. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 430)

„Přibližně jedno z tisíce narozených dětí je neslyšící nebo má sluchovou vadu.“²⁷ (Fromkin, Rodman, 1993, s. 416) Většina z těchto dětí se narodí slyšícím rodičům. Pro neslyšící děti je obtížné naučit se mluvený jazyk, protože řeč je závislá velkou mírou na sluchovém vjemu. Při komunikaci v mluveném jazyce využívají neslyšící jedinci schopnost odezírání. Děti se mohou naučit odezírat rozsáhlým tréninkem ve speciálních školách nebo

---

²³ Hláskování (v originále *fingerspelling*)

Hláskování je komunikační systém, který využívá ustálených postavení prstů a dlaně jedné nebo obou rukou k zobrazení jednotlivých písmen abecedy. (Hrubý, 1999, s. 71)

²⁴ Z originálu přeložila Lucie Hozová. Osvojováním jazyka neslyšícími dětmi slyšících rodičů se zabývá např. studie *The acquisition of American Sign Language* (Newport, Meier, 1985).

²⁵ Z originálu přeložila Lucie Hozová.

²⁶ Autoři nezmiňují žádné studie či výzkumy. Této problematice se věnuje např. studie *Babbling in the Manual Mode: Evidence for the Ontogeny of Language* (Pettito, Marentette, 1991)

²⁷ Z originálu přeložila Lucie Hozová.

programech navržených speciálně pro neslyšící děti. Neslyšící jedinec však nikdy nebude rozumět řeči ve stejné míře jako slyšící jedinec. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 416)

„Neslyšící děti slyšících rodičů, které nejsou vystaveny znakovému jazyku od narození, mají při osvojování jazyka obrovskou nevýhodu. Schopnost naučit se jazyk je ale u lidí tak silná, že si tyto děti začnou vymýšlet vlastní gesta k vyjádření svých myšlenek a tužeb. Naopak slyšící děti neslyšících rodičů si osvojují mluvený i znakový jazyk zároveň v případě, že jsou oběma jazykům od narození vystaveny.“²⁸ (Fromkin, Rodman, 1993, s. 421)

Studie ale ukázaly, že se první znaky u těchto dětí objevují o pár měsíců dříve než první mluvená slova.²⁹ Zároveň bylo také zjištěno, že neslyšící děti neslyšících rodičů vystavené znakovému jazyku od narození začínají produkovat znaky dříve, než slyšící děti slyšících rodičů začnou produkovat první mluvená slova. Toto je pravděpodobně způsobeno tím, že se jemná motorika rozvíjí dříve, než je dítě schopno ovládat pohyby mluvidel. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 421)

Lidé, kteří se narodili neslyšící a byli vystaveni znakovému jazyku od narození, si tento jazyk dokázali osvojit stejným způsobem, jako si slyšící děti osvojily mluvený jazyk přijímaný z jejich okolí. Lidský mozek je totiž vybaven schopností naučit se jazyk, nikoliv pouze mluvenou řeč. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 451)

2.3.3 Sedmé vydání (2003)

Sedmé vydání této knihy je, co se týče informací o znakovém jazyce, bohatší. Poznatky předcházejících vydání jsou zde podrobněji rozebrány, nicméně hlavní přínos spočívá v podrobnějším popisu gramatiky znakových jazyků. Autoři také navíc přidávají informace týkající se osvojování znakového jazyka a informují o vzdělávání neslyšících.

Gramatika znakových jazyků

Jak už bylo naznačeno výše, znakové jazyky nejsou založené na zvuku, to znamená, že nepotřebují k vyjádření významu zvuk. Znakové jazyky jsou totiž vizuálně motorickými systémy, které využívají ruce, tělo a mimiku jako formu k reprezentování významů a gramatických pravidel. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 20)

Základní jednotkou lexikální roviny mluvených jazyků je slovo, u znakových jazyků je ekvivalentní jednotkou znak. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 91)

---

²⁸ Z originálu přeložila Lucie Hozová.

²⁹ Autoři neuvádí, o jaké studii se jedná. Například studie *Early sign language acquisition and its relation to cognitive and motor development* (Bonvillian, Orlansky, Novak, 1983) a studie *Out of the hands of babes: On a possible sign advantage in language acquisition* (Meier, Newport, 1990) potvrzují, že se u slyšících dětí neslyšících rodičů objevují první znaky dříve než první mluvená slova.

Nedílnou součástí gramatiky znakových jazyků je nemanuální složka,³⁰ mezi níž patří právě mimika.³¹ (Fromkin, Rodman, 2003, s. 163) Například při produkci otázky se hlava zakloní mírně dozadu a sraští se čelo. Bez použití této nemanuální složky je produkovaná otázka negramatická. Je to podobné jako stoupavá intonace v mluvených jazycích, která musí produkci otázky doprovázet. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 373)

Všechny jazyky se řídí syntaktickými pravidly a znakové jazyky nejsou výjimkou. Syntaktická pravidla mimo jiné určují pořadí slov nebo znaků ve větě, respektive slovosled nebo znakový sled. Například v ASL určuje základní pořadí znaků ve větě tzv. SVO znakový sled. To znamená, že se na prvním místě vyskytuje podmět (subjekt), za ním následuje sloveso (verbum) a až poté předmět (objekt). Existuje i možnost, kdy zařadíme předmět (objekt) na začátek věty, chceme-li ho zdůraznit například v případě, že je hlavním tématem konverzace. Tato změna se nazývá topikalizace a používá se jak v mluvených, tak ve znakových jazycích. Například v ASL je tento jev doprovázen mírným zakloněním hlavy a zvednutím obočí. Pohyb hlavy a mimika znakového v tomto případě funguje jako označení speciálního znakového sledu, stejnou funkci zastává v angličtině intonace. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 163)

Autoři se dále zmiňují o fonetice a fonologii znakových jazyků. Formální jednotky odpovídající fonémům mluveného jazyka se nazývají parametry. Mezi parametry patří tvar ruky, pohyb ruky (rukou) a místo artikulace. Například znak amerického znakového jazyka odpovídající anglickému výrazu *arm* (v překladu *paže*) je produkován dlaní aktivní ruky s nataženými prsty přitisknutými k sobě, která se pohybuje k nadloktí ruky pasivní,³² kde se jí dotkne. Součástí tohoto znaku jsou tedy parametry: dlaní s nataženými prsty přitisknutými k sobě (tvar ruky), pohyb směrem nahoru a nadloktí (místo artikulace). (Fromkin, Rodman, 2003, s. 265–266)

Osvojování jazyka

Autoři se také věnují osvojování jazyka, konkrétně přidávají informaci o důležitosti vystavení dětí jim přístupnému jazyku v kritickém období. Toto může být problém právě u neslyšících, z nichž se téměř 90 procent narodí slyšícím rodičům, kteří většinou neovládají znakový jazyk. To má samozřejmě dopad na osvojování jazyka těchto dětí, protože přichází do styku se znakovým jazykem až v pozdějším věku, například po nástupu do školy. Neslyšící děti vystavené znakovému jazyku do šesti let věku vykazují v pozdějších letech mnohem lepší

³⁰ Nemanuální složka (v originále *non-manual marker*)

³¹ Mimika (v originále *facial expression*)

³² Znaky mohou být artikulované jednou rukou (znaky jednoruční), nebo dvěma rukama (znaky dvouruční). „U dvouručních znaků mohou být obě ruce aktivní, nebo jedna ruka aktivní a druhá pasivní. V případě aktivní a pasivní ruky ve dvouručních znacích, je ruka pasivní vždy místem artikulace.“ (Klabanová, 2012, s. 15)

znalosti jazyka než děti, kterým byla tato možnost odepřena. Konkrétně jsou děti osvojující si znakový jazyk v brzkém věku později výrazně lepší v produkci a porozumění komplexních znaků a vět. Základním poznatkem je tedy skutečnost, že se lidé rodí se schopností osvojit si jazyk, ať už znakový či mluvený. Důležité ale je, aby byly děti vystaveny jazyku, pro který jsou smyslově vybaveni, v kritickém období. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 54)

V souvislosti s neslyšícími se autoři zmiňují také o bilingvistu (dvojjazyčnost). Slyšící děti neslyšících rodičů si osvojují znakový jazyk od rodičů a mluvený jazyk ve svém okolí, například od prarodičů nebo ve škole. Bilingvální jedinci dosahují stejných úrovní při osvojování obou jazyků jako děti, které si osvojují pouze jeden jazyk. Děti osvojující si znakový a mluvený jazyk prochází stejnými fázemi osvojování jazyka jako děti osvojující si dva mluvené jazyky. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 373)

Vzdělávání neslyšících

Pro usnadnění výuky mluveného jazyka a komunikace s neslyšícími ve vzdělávání vymysleli učitelé neslyšících znakové systémy. Tyto umělé znakové systémy jsou založené na kombinaci mluvených a znakových jazyků. Jejich podstata spočívá v překladu jednotlivých slov určitého mluveného jazyka do znaků příslušného znakového jazyka. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 21)

V minulosti bylo neslyšícím na mnoha místech na světě používání znakového jazyka zakázáno. Na školách pro neslyšící bylo cílem naučit děti odezírat a mluvit, aby mohly komunikovat pomocí mluveného jazyka. V minulosti byla rozšířena představa, že se děti vystavené znakovému jazyku nenaučí odezírat a mluvit. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 458)

2.3.4 Deváté vydání (2011)

Knihy se opět věnuje otázce znakových jazyků celkem rozsáhle. Informace z předcházejících vydání jsou doplněny o poznatky týkající se parametrů znaků a osvojování znakového jazyka. Autoři se také zmiňují o pohledu na znakové jazyky jako na pidgin.

Pohled na znakové jazyky

Znakové jazyky jsou někdy považovány za pidgin, jak uvádí autoři. K tomuto názoru vede původ Nikaragujského znakového jazyka (Idioma de Signos Nicaragüese neboli ISN). (Fromkin, Rodman, 2011, s. 460)

Parametry znaků

Jak již bylo zmíněno, na úrovni slov mluvených jazyků stojí ve znakových jazycích znaky, které lze rozdělit na menší jednotky nazývané parametry. Mezi parametry znaků znakového jazyka patří tvar ruky, pohyb ruky (rukou) a místo artikulace.

V ASL i v jiných znakových jazycích se vyskytují znaky jednoruční a znaky dvouruční. Jednoruční znaky jsou tvořeny dominantní (aktivní) rukou znakujícího, levou nebo pravou. Použití levé nebo pravé ruky nemá vliv na význam znaku. (Fromkin, Rodman, 2011, s. 259)

ASL má více než 30 tvarů ruky. Ne všechny tvary ruky z ASL se objevují i v jiných znakových jazycích. „*Například tvar ruky T v ASL (obr. 1) se nevyskytuje v evropských znakových jazycích. Naproti tomu se v čínském znakovém jazyce vyskytuje tvar ruky tvořený dlaní s nataženými prsty roztaženými od sebe, přičemž prsteníček je pokrčený. V ASL takovýto tvar ruky nenajdeme.*“ (Fromkin, Rodman, 2011, s. 257)

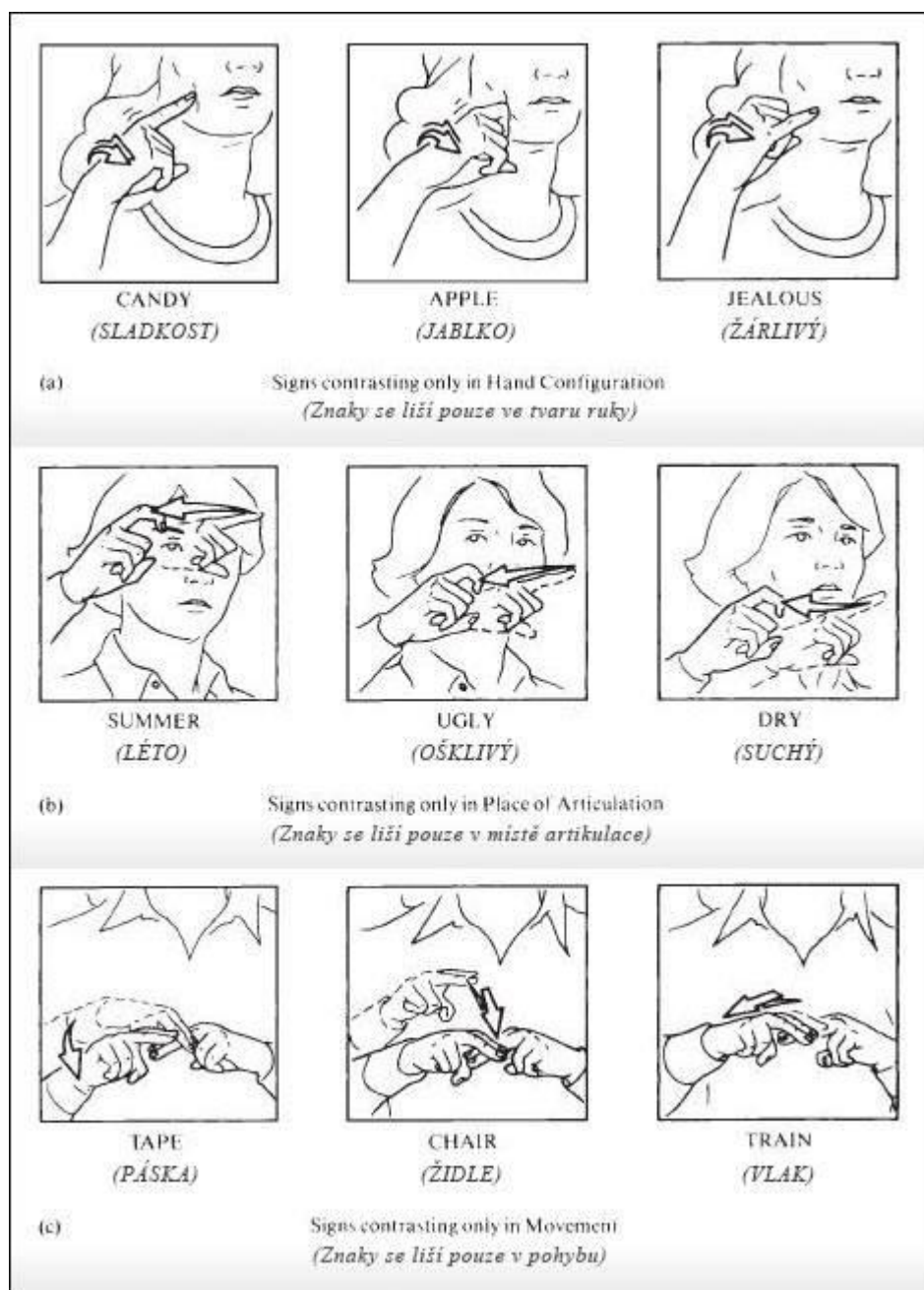

Obr. 1: Tvar ruky T v ASL (lifepoint.com)

V ASL se vyskytuje několik druhů pohybů. Hlavní dva typy pohybů lze rozdělit na přímý pohyb a pohyb do oblouku. Existují také pohyby zahrnující kroucení nebo krčení prstů. Znaky ASL mohou být jednosměrné (pohybují se v jednom směru) nebo dvousměrné (pohybují se v jednom směru a zase zpět). (Fromkin, Rodman, 2011, s. 258)

Změna jednoho parametru znaku může vést k produkci znaku s odlišným významem, stejně tak může změna jednoho fonému změnit celý význam slova. Například znak ASL, jehož anglickým ekvivalentem je výraz *father*, se liší od znaku s anglickým ekvivalentem *fine* pouze v místě artikulace. Oba znaky jsou tvořeny otevřenou dlaní s nataženými prsty roztaženými od sebe. Znak FATHER je artikulován na čele znakujícího, znak FINE na hrudi. (Fromkin, Rodman, 2011, s. 259)

Znaky FATHER A FINE spolu vytváří minimální pár, protože se od sebe liší pouze použitím jediného parametru. Slova v mluvených jazycích spolu také vytváří minimální páry. Pokud jsou dvě rozdílná slova odlišena pouze jedním zvukem vyskytujícím se na stejné pozici, vytváří spolu minimální pár (například anglické výrazy *fine* a *wine*). (Fromkin, Rodman, 2011, s. 308)

Obr. 2: Ukázka minimálních párů v ASL (Fromkin, Rodman, 2011, s. 258)

Osvojování jazyka

Autoři se zmiňují o dalším jevu, který se objevuje jak v mluvených, tak ve znakových jazycích. Děti, které si osvojují mluvený nebo znakový jazyk jako svůj první (mateřský) jazyk, se dopouštějí stejných jazykových chyb. (Fromkin, Rodman, 2011, s. 356)

Slyšící děti v raném věku často zaměňují zájmena *já* a *ty*, neslyšící děti dělají totéž. Ve znakových jazycích je znak TY tvořen ukázáním na adresáta, znak JÁ směřuje na hrud'

znakujícího. Neslyšící děti kolem dvou let věku ale ukážou na sebe, když odkazují na adresáta. (Fromkin, Rodman, 2011, s. 356)

„Děti osvojující si ASL dělají tuto chybu navzdory transparentnosti těchto konkrétních znaků. Je to pravděpodobně způsobeno tím, že neslyšící znakující děti (stejně jako neslyšící znakující dospělí) nepovažují znaky JÁ a TY za jednoduchá odkazovací gesta, ale zachází s nimi jako s lingvistickými symboly.“ (Fromkin, Rodman, 2011, s. 356)

Video slovník ASL

Autoři se dále zmiňují o vytváření počítačového algoritmu pro rozpoznávání znaků znakového jazyka. Existují počítačové algoritmy, které jsou schopny rozpoznávat slova mluveného jazyka. Vědci z Bostonské univerzity pracují na počítačovém algoritmu, který by byl schopen rozpoznávat znaky amerického znakového jazyka. V počítačovém programu bude uložen repertoár znaků. Znakující předvede před kamerou určitý znak a program přiřadí danému znaku význam. (Fromkin, Rodman, 2011, s. 405)

Cílem tohoto projektu je vytvoření video slovníku znaků. Slovník by mohli využívat jak rodilí mluvčí znakového jazyka, tak lidé, kteří se znakový jazyk učí. Záměrem je také umožnit vyhledávání videí v ASL pomocí zadaného znaku. Lingvisté ale nejdříve musí vyřešit problém s variantami znaků v ASL. Stejným problémem týkajícím se mluvených jazyků je odlišná výslovnost anglických slov Američany, Brity a Australany. Zde si lze opět všimnout podobnosti mluvených a znakových jazyků. (Fromkin, Rodman, 2011, s. 406)

2.3.5 Desáté vydání (2013)

Desáté vydání podává oproti předchozím vydáním nové informace o znakových jazycích, které se týkají čtení neslyšících a znakových systémů.

Většina neslyšících studentů na běžné střední škole čte na úrovni slyšících žáků čtvrtých ročníků základních škol.³³ Před rokem 1960 byly neslyšící děti vyučovány orální metodou.³⁴ Dnes je v Americe rozšířenou metodou výuka znakových systémů založených na angličtině.³⁵ Tyto systémy spočívají v nahrazení každého mluveného anglického slova

---

³³ Viz např. studie *Measuring up to performance standards in reading and mathematics: Achievement of selected deaf and hard-of-hearing students in the national norming of the 9th Edition Stanford Achievement Test* (Traxler, 2000)

³⁴ Orální metoda zdůrazňuje rozvoj mluveného jazyka u neslyšících dětí. Existují různé typy orálních metod, ale obecně se tímto spojením myslí výuka mluveného jazyka neslyšících dětí pomocí sluchového tréninku a odezírání.

³⁵ Existuje více výukových metod, které se souhrnně označují jako znakové systémy založené na angličtině (*Manually Coded English* neboli *MCE*). Konkrétně se jedná například o metodu *Seeing Essential English* (SEE-1), *Signing Exact English* (SEE-2) a *Linguistics of Visual English* (L.O.V.E). (Baker, Cokely, 1980, s. 66)

znakem. Gramatické elementy jako zakončení plurálu koncovkou *-s* nebo koncovka *-ed* užívaná u sloves v minulém čase jsou překládány také. Mnoho učitelů neslyšících věří, že pro děti bude díky těmto systémům snazší naučit se číst. Nejlepšími čtenáři jsou ovšem neslyšící děti neslyšících rodičů, jejichž mateřským jazykem je znakový jazyk. Toto zjištění vedlo k závěru, že nejdůležitější faktor vedoucí k úspěšné četbě je hluboká znalost jednoho jazyka. Cílem škol pro neslyšící by tedy měla být v první řadě výuka znakového jazyka jako prvního jazyka, mluvený jazyk by měl být vyučován až jako druhý jazyk. (Fromkin, Rodman, 2013, s. 316)

2.3.6 Zhodnocení

Kniha obsahuje v porovnání s ostatními anglickými úvody do studia jazyka nejvíce informací o znakových jazycích. Kniha obsahuje poznatky o struktuře znakových jazyků, o osvojování znakových jazyků a o historii amerického znakového jazyka.

Autoři vzájemně porovnávají mluvené a znakové jazyky. Znakovým jazykům nejsou věnovány samostatné kapitoly, ale jsou zmiňovány v různých souvislostech. Čtenář si tak snáze všimne podobností mluvených a znakových jazyků.

Autoři dokládají svůj výklad různými studiemi, avšak neuvádí odkazy na dané studie. Je překvapivé, že autoři nezmiňují výzkumy, kterými podkládají různá svá tvrzení.

Mezi vybranými vydáními tohoto úvodu do studia jazyka nastala výrazná proměna informací o znakových jazycích. V každém pozdějším vydání jsou přidány další informace týkající se znakových jazyků. V prvním vydání (1974) uvádí autoři pouze stručnou definici znakových jazyků a informují o experimentu, kdy se vědci pokoušeli naučit samici šimpanze americký znakový jazyk. Páté vydání (1993) podává rozsáhlejší definici znakových jazyků, pojednává o historii amerického znakového jazyka a osvojování jazyka a uvádí příklady podobnosti mluvených a znakových jazyků (například výskyt jazykových univerzálií a omezení). V sedmém vydání (2003) se autoři věnují gramatice znakových jazyků, přidávají informace o osvojování znakového jazyka a zmiňují se o vzdělávání neslyšících. Deváté vydání (2011) se věnuje podrobněji parametrům znaků a osvojování znakového jazyka. V desátém vydání (2013) jsou navíc uvedeny informace týkající se čtení neslyšících a znakových systémů.

Tento úvod do studia jazyka je vhodným podkladem pro studium lingvistiky znakových jazyků. Dle mého názoru je tato publikace v porovnání s ostatními vybranými anglickými úvody do studia jazyka nejpřínosnější.

2.4 Introducing Linguistics (Larry Trask, Bill Mayblin)

Knihka pojednává o lingvistice. Konkrétně se zaměřuje na hlavní problémy lingvistiky a informuje o její historii od Aristotela po Noama Chomského. Věnuje se také osvojování prvního jazyka dětmi, umístění jazyka v mozku, znakovému jazyku a změnám v jazyce.

Knihka vyšla ve dvou vydáních: 2000 a 2009. Tato kapitola se věnuje oběma vydáním.

2.4.1 Definice jazyka

Přirozený jazyk je v knize definován jako „... jazyk, který je, nebo v minulosti byl, mateřským jazykem určité skupiny lidí“.³⁶ (Trask, Mayblin, 2000, s. 57)

Mezi přirozené jazyky tedy patří například angličtina, francouzština, japonština, svahilština a také australský jazyk Pitjantjatjara. (Trask, Mayblin, 2000, s. 57)

Všechny jazyky jsou si podle lingvistů rovny. Nezáleží na tom, kolik lidí určitým jazykem mluví, nebo zda má daný jazyk bohaté literární dědictví. (Trask, Mayblin, 2000, s. 59)

„Důležité je, aby se lidé daný jazyk naučili už v dětství a používali jej i v dospělosti. To je to, co činí jazyk přirozeným jazykem.“³⁷ (Trask, Mayblin, 2000, s. 59)

Ve všech přirozených jazycích můžeme nalézt určité podobnosti. Mezi vlastnosti společné všem lidským jazykům lze zařadit například možnost tvořit otázky nebo záporné věty. Všechny jazyky umožňují hovořit o věcech minulých a budoucích nebo o věcech hypotetických či nereálných. Lidé mají možnost vytvářet zcela nová sdělení v daných jazycích, aniž by se vyskytl problém s jejich porozuměním. (Trask, Mayblin, 2000, s. 63–67)

2.4.2 První vydání (2000)

Knihka obsahuje pouze stručné informace o znakových jazycích. Autoři uvádí obecnou definici znakových jazyků a také podávají informace o původu nikaragujského znakového jazyka.

Definice znakových jazyků

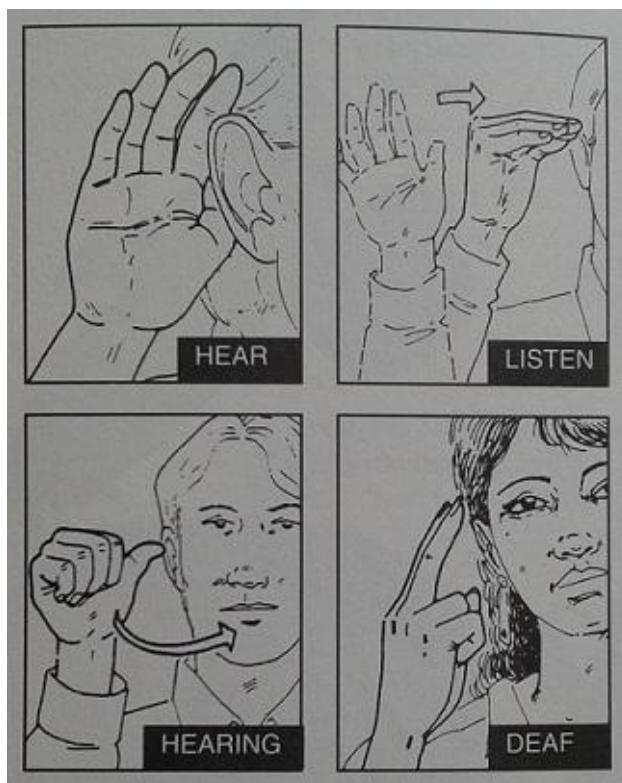
Mezi přirozené jazyky patří i znakové jazyky, které se od mluvených jazyků liší způsobem své existence. Znaky znakových jazyků jsou vytvářeny pomocí rukou, hlavy, obličeje a horní části těla. (Trask, Mayblin, 2000, s. 69)

---

³⁶ Z originálu přeložila Lucie Hozová.

³⁷ Z originálu přeložila Lucie Hozová.

„Každý znak lze rozdělit na menší jednotky, které samy o sobě nenesou význam. Mezi tyto elementy patří umístění ruky, směr a rychlost pohybu a jiné části těla, kterých se ruka dotýká.“³⁸ (Trask, Mayblin, 2000, s. 74)

Obr. 3: Ukázka znaků britského znakového jazyka (Trask, Mayblin, 2000, s. 74)

„Znakové jazyky patří mezi přirozené jazyky stejně jako například angličtina nebo španělština. Neslyšící děti si znakové jazyky mohou osvojit jako své mateřské jazyky. Znakové jazyky mají bohatou slovní zásobu a komplexní gramatiku.“ (Trask, Mayblin, 2000, s. 75)

Pomocí znakových jazyků mohou neslyšící například vyjadřovat své emoce, vyprávět příběhy nebo vtipy, stejně jako je to možné v mluvených jazycích. (Trask, Mayblin, 2000, s. 75)

Nikaragujský znakový jazyk

Autoři se také zmiňují o nikaragujském znakovém jazyce. Neslyšící děti v Nikaragui žily izolovaně od okolního světa až do revoluce v roce 1979. V témže roce vláda rozhodla, že budou tyto děti navštěvovat školu určenou speciálně pro neslyšící. Jejich potřeba komunikace

³⁸ Umístění ruky, směr a rychlost pohybu a jiné části těla, kterých se ruka dotýká (v originále *hand position, direction and speed of movement and other body-parts touched*)

vyústila ve vznik plnohodnotného znakového jazyka. Nikaragujský znakový jazyk, který před rokem 1979 ještě neexistoval, má dnes několik stovek uživatelů. (Trask, Mayblin, 2000, s. 76)

2.4.3 Druhé vydání (2009)

Druhé vydání knihy *Introducing Linguistics* neobsahuje žádné nové informace o znakových jazycích.

2.4.4 Zhodnocení

V knize jsou obsaženy pouze stručné informace týkající se jazyka a jazykovědy. Kniha nepodává mnoho informací o znakových jazycích, tyto poznatky jsou však pro základní představu o znakových jazycích dostatečné. Kniha obsahuje obecnou definici znakových jazyků a také informace o vzniku nikaragujského znakového jazyka.

V knize jsou obsaženy jiné informace týkající se parametrů znaků, než jaké jsou uvedeny v dalších vybraných úvodech do studia, které se o parametrech znaků zmiňují. Autoři uvádí, že lze znaky znakového jazyka rozdělit na menší jednotky (parametry), mezi které řadí umístění ruky, směr a rychlost pohybu a části těla, kterých se ruka dotýká. Například Fromkinová a Rodman (1993, s. 417) se také zabývají parametry znaků, avšak řadí mezi ně tvar ruky (rukou), pohyb ruky (rukou) a místo artikulace.

Toto rozdělení pochází od Williama Stokoeho, který jej uvedl ve své práci z roku 1960. William Stokoe ve svém notačním systému pro zápis amerického znakového jazyka vyděluje právě tyto tři parametry. (Kyle, Woll, 1985, s. 89)

Stokoeho notační systém (Stokoe's Notation System neboli SNS) byl dále různými autory modifikován. Například modifikace pro britský znakový jazyk byla vytvořena v roce 1980 Mary Brennanovou, Martinem D. Colvillem a Lillian K. Lawsonovou. Tito autoři zařazují mezi parametry znaku i orientaci dlaně (vztah mezi postavením ruky a tělem znakovujícího). (Kyle, Woll, 1985, s. 90)

Podstatné však je, že Stokoeho notační zápis a jeho modifikace neuvádí směr a rychlost pohybu jako jeden z parametrů znaku. Trask a Mayblin neuvádí jako parametr znaku ani tvar ruky, otázkou tedy zůstává, z čeho autoři vychází.

Co se týče informací o znakových jazycích, proměna mezi vydáními nenastala. V prvním vydání uvádí autoři obecnou definici znakových jazyků a zmiňují se také o původu nikaragujského znakového jazyka. Druhé vydání žádné nové informace neobsahuje.

Kniha je spíše základním úvodem do problematiky, pro hlubší studium jazyka a jazykovědy vhodná není.

2.5 The study of language (George Yule)

Kniha se věnuje nejčastějším jazykovědným problémům a je určena především studentům lingvistických oborů.

Kniha vyšla celkem ve čtyřech vydáních: 1985, 1996, 2006 a 2010. Tato kapitola se věnuje konkrétně druhému vydání z roku 1996, třetímu pocházejícímu z roku 2006 a čtvrtému z roku 2010.

2.5.1 Definice jazyka

Autor uvádí, že i zvířata spolu nějakým způsobem komunikují, nejedná se však o jazyk lidský. Lidský jazyk je unikátní díky svým specifickým vlastnostem, mezi které patří například tzv. posunovatelnost (schopnost vyjadřovat se o věcech, které nejsou přítomné, nebo o situacích, které už nastaly), arbitrárnost (obsah a forma jazykového znaku jsou spojeny na základě konvence), produktivita (schopnost vytvářet z omezeného počtu jednotek neomezený počet výpovědí) a kulturní přenos (jazyk je součástí kulturního dědictví).³⁹ (Yule, 1996, s. 20–25)

2.5.2 První vydání (1985)

Kniha podává poměrně rozsáhlé informace o znakových jazycích obecně, ale také konkrétnější poznatky o americkém znakovém jazyce. Informace o znakových jazycích jsou v knize přehledně uspořádány. Na rozdíl od ostatních vybraných úvodů do studia jazyka, obsahuje tato kniha kapitolu (*Sign language*, s. 158–166), která se věnuje výhradně znakovému jazyku. Kniha podává informace o srovnatelnosti mluvených a znakových jazyků, fonologii znakových jazyků, ikoničnosti ve znakových jazycích, původu amerického znakového jazyka a vzdělávání neslyšících.

Srovnatelnost mluvených a znakových jazyků

Hlavní rozdíl mezi mluvenými a znakovými jazyky spočívá v simultánnosti. Mluvený jazyk je produkován lineárně, to znamená, že jeden zvukový signál následuje za druhým. Vizuální médium umožňuje simultánní produkci více elementů, například jednotlivých komponentů znaků.⁴⁰ (Yule, 1985, s. 162)

---

³⁹ Posunovatelnost (v originále *displacement*), arbitrárnost (v originále *arbitrariness*), produktivita (v originále *productivity*), kulturní přenos (v originále *cultural transmission*)

⁴⁰ Autor příklady v americkém znakovém jazyce neuvádí, lze ale uvést příklad z českého znakového jazyka. „Např. slovo muž se skládá ze tří lineárně řazených fonémů M – U – Ž. Naproti tomu u znaku MUŽ vnímáme (nebo produkuje) v jednom okamžiku všechny komponenty znaku: Pravá ruka s nataženou dlaní směřující

Znakové jazyky disponují stejnými vlastnostmi jako jazyky mluvené, mají vlastní fonologii, morfologii i syntax. Znakové jazyky například také prochází různými vývojovými změnami, například co se týče forem znaků. V rámci jednoho znakového jazyka se také vyskytují odlišné dialekty v různých oblastech, stejně jako existují různé dialekty mluvených jazyků. (Yule, 1985, s. 164–165)

Znaky

Znaky znakového jazyka lze rozdělit na menší jednotky (parametry),⁴¹ mezi které patří tvar ruky, orientace ruky, místo artikulace a pohyb.⁴² Při produkci znakového jazyka je také důležité užití nemanuální složky, mezi níž řadíme mimiku⁴³ a pohyb hlavy nebo očí. Produkce otázky je například doprovázena nemanuálními komponenty⁴⁴ v podobě zvednutého obočí a jemně předkloněné hlavy. (Yule, 1985, s. 161)

Některá slova mluveného jazyka nemají svůj ekvivalentní znak ve znakovém jazyce. Pro tyto případy funguje ve znakových jazycích tzv. hláskování⁴⁵ spočívající v produkci konvenčních tvarů ruky, které odpovídají jednotlivým písmenům abecedy mluvených jazyků. (Yule, 1985, s. 161)

Většina znaků je umístěna v oblasti hlavy nebo krku. Pokud je znak produkován na úrovni hrudi nebo pasu, je většinou dvouruční. (Yule, 1985, s. 162)

Nemanuální složkou je vyjadřován určitý význam. Vezměme si anglickou větu *The man was fishing*. Pokud bude věta znakována se sevřenými a vyšpulenými rty, její význam se změní. Věta by se následně přeložila do angličtiny jako *The man was fishing with relaxation and enjoyment*. Nemanuální složka v podobě sevřených a vyšpulených úst v této větě funguje jako ekvivalent adverbialní nebo předložkové fráze v angličtině a je nedílnou součástí sdělení. (Yule, 1985, s. 164)

Zápis znakového jazyka

Zápis znakového jazyka probíhá jiným způsobem než psaní v jazycích mluvených. Znaky se většinou znázorňují pomocí obrázků nebo formou zápisu znaků ve dvou liniích. Důležité je v zápisu zohlednit i nemanuální složku znaků. Nejdříve se zapíše linie manuální

---

dolů a prsty orientovanými doleva se hřbetem ruky dotýká brady a vykonává krátké pohyby ze strany na stranu.“ (Bimová, 2002, s. 193)

⁴¹ Parametry (v originále *articulatory parameters*)

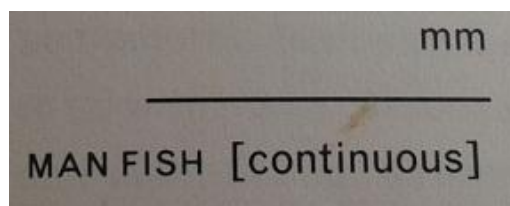
⁴² Tvar ruky, orientace ruky, místo artikulace a pohyb (v originále *shape, orientation, location and movement*)

⁴³ Mimika (v originále *facial expressions*)

⁴⁴ Nemanuální komponenty (v originále *non-manual components*)

⁴⁵ Hláskování (v originále *finger-spelling*)

složky znaku (v kapitálkách) a nad tuto linii se naznačí nemanuální složka. (Yule, 1985, s. 163–164)

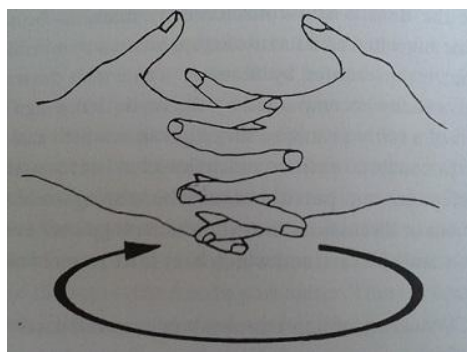
Obr. 4: Ukázka zápisu v ASL (Yule, 1985, s. 164)

(překlad věty do angličtiny: *The man was fishing with relaxation and enjoyment.*)

Ikoničnost ve znakových jazycích

Znakový jazyk je mnohými lidmi považován za pantomimu. Znaky znakových jazyků ovšem nejsou pouhými reprezentacemi nebo obrázky objektů či akcí, ke kterým odkazují. Nicméně některé znaky mají ikonický základ. To znamená, že je forma těchto ikonických znaků podobná označovaným jevům nebo skutečností. (Yule, 1985, s. 162)

Ikoničnost některých znaků si uživatel jazyka při jejich užívání neuvědomuje. Například znak odpovídající anglickému výrazu *America* sestává z rotace obou rukou s propletenými prsty. Tento znak může odkazovat k pruhům na vlajce Spojených států, nebo na společenství několika oddělených států. Uživatel jazyka si ovšem tuto spojitost při produkci znaku neuvědomí. (Yule, 1985, s. 162–163)

Obr. 5: Znak AMERICA (Yule, 1985, s. 163)

Původ amerického znakového jazyka

Americký znakový jazyk se vyvinul z francouzského znakového jazyka užívaného ve škole pro neslyšící v Paříži založené v 18. století.⁴⁶ Na začátku 19. století odjel neslyšící učitel této školy Laurent Clerc spolu s Thomasem Gallaudetem do Spojených států, kde Gallaudet

⁴⁶ Školu pro neslyšící založil Abbé Charles-Michel de L'Épée v roce 1770. Později nese škola název Národní institut pro neslyšící. (Hrubý, 1999, s. 102)

založil školu pro neslyšící. Clerc začal na škole vyučovat francouzský znakový jazyk, učil nejen děti, ale trénoval i další učitele. Z kombinace francouzského znakového jazyka a znakového jazyka užívaného neslyšícími ve Spojených státech se časem vyvinul americký znakový jazyk. (Yule, 1985, s. 160)

Vzdělávání neslyšících

V minulosti nebylo běžné vyučování znakového jazyka ve vzdělávacích institucích. Například v Americe se velmi málo učitelů neslyšících naučilo ASL, někteří ho dokonce nepovažovali za „opravdový“ jazyk. Dnes je ASL s téměř půl milionem uživatelů po španělštině a italštině nejčastěji užívaným neanglickým jazykem ve Spojených státech. (Yule, 1985, s. 158)

V Americe byla v minulosti místo ASL ve vzdělávání neslyšících užívána orální metoda.⁴⁷ Tato metoda vyžadovala, aby se žáci naučili komunikovat v mluveném jazyce pomocí procvičování řečových zvuků a odezírání. Využití orální metody u neslyšících dětí nebylo úspěšné, i přesto ale nebyla tato metoda vážně zpochybněna. Přibližně 10 procent neslyšících dětí se naučilo užívat mluvenou angličtinu a ještě méně dětí dokázalo úspěšně odezírat. I přesto, že byl znakový jazyk zakázán, si ho neslyšící děti slyšících rodičů osvojovali ve škole od svých vrstevníků, kteří měli neslyšící rodiče a byli tak vystaveni znakovému jazyku od narození. Až v posledních dvou desetiletích je znakový jazyk považován za plnohodnotný jazyk, proto se od vyučování orální metodou ustoupilo. (Yule, 1985, s. 158–159)

Vzdělávání neslyšících zaznamenalo podstatnou změnu, stále je však v Americe kladen důraz na výuku anglického jazyka, ale spíše psané formy než mluvené. Ve vzdělávání se k výuce angličtiny využívá tzv. znakovaná angličtina.⁴⁸ (Yule, 1985, s. 159)

Znakovaná angličtina

Znakovaná angličtina spočívá v produkci znaků, které odpovídají anglickým slovům a kopírují anglický slovosled. Znakovaná angličtina byla vytvořena především k usnadnění komunikace mezi neslyšícími a slyšícími. Je využívána nejen mezi neslyšícími dětmi a jejich slyšícími rodiči, ale také ve školním prostředí. Učitelé neslyšících kombinují užití mluvené angličtiny a znakované angličtiny, které produkují současně. (Yule, 1985, s. 159)

---

⁴⁷ Orální metoda (v originále *oralism*)

⁴⁸ Znakovaná angličtina (v originále *Signed english, Manually Coded English, MCE*)

Znakovanou angličtinu nelze považovat za americký znakový jazyk, ani za anglický jazyk. Produkce jedné věty ve znakované angličtině trvá dvakrát déle než produkce té samé věty v mluvené angličtině nebo v americkém znakovém jazyce. Některé znaky ASL jsou změněny, aby se více podobaly slovům mluvené angličtiny. Například k reprezentování anglického slova *glad* je produkován znak s tvarem ruky, který odpovídá tvaru ruky pro písmeno G v jednoruční prstové abecedě.⁴⁹ Podobně se těchto kombinací dvou jazyků využívá při výuce druhého mluveného jazyka. Jeden ze způsobů, jak naučit jedince ovládajícího francouzský jazyk konstrukci německých vět, je využití francouzských výrazů v kombinaci s německým slovosledem. Výslednou větu ovšem nemůžeme nazvat ani německou, ani francouzskou. (Yule, 1985, s. 159–160)

Znakové jazyky jsou pozoruhodné pro jejich odolnost, protože čelily desítkám let různých předsudků a nepochopení. Autor ozvláštnil informace o znakových jazycích typickým vtípem neslyšících: *Co je největším problémem neslyšících lidí?* Tradiční odpověď zní: *Slyšící lidé.* (Yule, 1985, s. 165)

2.5.3 Druhé vydání (1996)

Druhé vydání obsahuje stejné informace o znakových jazycích jako první vydání, lze zde však nalézt i nějaké doplňující informace. V kapitole s názvem *Gestures and sign languages* (Yule, 1996, s. 202–209) se autoři oproti prvnímu vydání zmiňují o osvojování znakového jazyka a přidávají informace o pohledu na znakové jazyky v minulosti.

Definice znakových jazyků

Znakové jazyky jsou přirozené jazyky, které na rozdíl od mluvených jazyků využívají jako sdělovací prostředek vizuální médium. (Yule, 1996, s. 25)

Znakové jazyky byly původně považovány za alternativní znakové systémy,⁵⁰ dnes už se ví, že se jedná o přirozené jazyky. Alternativními znakovými systémy se rozumí uměle vytvořené jazykové systémy, které slouží dorozumívání ve specifickém kontextu, kdy nemůže být z určitých důvodů užita řeč.⁵¹ (Yule, 1996, s. 202)

---

⁴⁹ Prstová abeceda je komunikační systém, který využívá ustálených postavení prstů a dlaně jedné nebo obou rukou k zobrazení jednotlivých písmen abecedy. Existuje jednoruční i dvouruční prstová abeceda. (Hrubý, 1999, s. 71) V Americe se využívá její jednoruční verze.

⁵⁰ Alternativní znakové systémy (v originále *alternate sign language*)

⁵¹ V některých náboženských řádech není za určitých okolností povoleno užití řeči. Z toho důvodu si například mniši vytvořili vlastní komunikační znakový systém. U některých australských domorodých kmenů nastává období truchlení po úmrtí blízké osoby, kdy nesmí být užita řeč. (Yule, 1996, s. 202)

Osvojování jazyka

Podobnost mluvených a znakových jazyků dokládá i jejich osvojování dětmi. Děti osvojující si znakový jazyk prochází stejnými vývojovými fázemi jako děti osvojující si mluvený jazyk, ačkoliv produkce prvních znaků se u neslyšících dětí objevuje dříve než produkce slov u slyšících dětí. Všechny děti v raném věku produkují určité zvuky, u neslyšících dětí ale tyto zvukové projevy skončí přibližně v 6 měsících. Aby si dítě osvojilo jazyk, ať už mluvený nebo znakový, musí být danému jazyku vystaveno od narození a musí mít možnost určité interakce. (Yule, 1996, s. 175)

2.5.4 Třetí vydání (2006)

Třetí vydání podává v kapitole *Gestures and sign languages* (Yule, 2006, s. 172–181) stejné informace o znakovém jazyce jako předchozí vydání, rozdíl spočívá pouze ve vymezení rozdílu mezi gesty a znaky a zmínce o americkém lingvistovi Williamu Stokoe, jehož práce změnila pohled na znakové jazyky.

Pohled na znakové jazyky

Znakové jazyky nebyly považovány za přirozené jazyky až do roku 1960, kdy William Stokoe vydal svou práci, ve které dokazuje jejich srovnatelnost s mluvenými jazyky. Před publikováním Stokoeho práce byl rozšířený názor, že užívání znakového jazyka znemožňuje osvojení řeči. Osvojení řeči neslyšícími bylo považováno za potřebné, proto byly tyto děti vyučovány orální metodou. (Yule, 2006, s. 174)

Rozdíl mezi gesty a znaky

Znaky znakového jazyka bývají někdy označovány jako gesta, rozdíl mezi nimi je ale zřejmý. Zatímco gesta jsou užívána během mluvení a řeč doprovází, znakování je považováno za ekvivalent řeči. Gesta mohou být používána k doplnění sdělení slyšícími i neslyšícími lidmi, tedy uživateli mluveného nebo znakového jazyka. Mezi gesta řadíme například kroucení zápěstím při popisování otevírání láhve. (Yule, 2006, s. 172–173)

2.5.5 Čtvrté vydání (2010)

Nejnovější vydání podává v kapitole *Gestures and sign languages* (Yule, 2010, s. 198–211) stejné informace o znakovém jazyce jako předcházející vydání.

2.5.6 Zhodnocení

Kniha je velmi přínosná z hlediska informací o znakových jazycích. Informace o znakových jazycích jsou přehledně uspořádány, na rozdíl od ostatních anglických úvodů do studia jazyka je znakovým jazykům věnována samostatná kapitola s názvem *Sign Language* (v prvním vydání) a *Gestures and Sign Languages* (v dalších vydáních).

Kniha obsahuje informace o struktuře znakových jazyků, informuje o původu amerického znakového jazyka, osvojování jazyka, ale také o historii vzdělávání neslyšících v Americe.

Informace o znakových jazycích jsou v různých vydáních této knihy téměř totožné. První vydání obsahuje informace o fonologii znakových jazyků, původu amerického znakového jazyka a vzdělávání neslyšících. Ve druhém vydání se autor věnuje osvojování jazyka a podává rozsáhlou definici znakových jazyků. Ve třetím vydání se autor navíc zmiňuje o Williamu Stokoeovi a uvádí rozdíl mezi znaky a gesty. Čtvrté vydání nové informace neobsahuje.

Jak již bylo zmíněno výše, kniha obsahuje podrobné informace o znakových jazycích, podle mého názoru je výborným podkladem pro studium znakových jazyků.

2.6 Shrnutí

Vybrané anglické úvody do studia jazyka, kromě publikace *Linguistics: An Introduction* (Aitchison), obsahují mimo jiné také informace o znakových jazycích. Ve většině anglických úvodů do studia jazyka jsou tyto informace poměrně podrobné.

Nejvíce informací o znakových jazycích je obsaženo v publikaci *An Introduction to Language* (Fromkin, Rodman). Navíc si lze všimnout poměrně výrazné proměny informací v různých vydáních tohoto úvodu do studia jazyka. První vydání (1974) obsahuje pouze stručnou definici znakových jazyků. Páté vydání (1993) podává rozsáhlou definici znakových jazyků, informuje o americkém znakovém jazyce a osvojování jazyka a vzájemně porovnává znakové a mluvené jazyky. Sedmé vydání (2003) se podrobněji věnuje osvojování jazyka a gramatice znakových jazyků, deváté vydání (2011) podává rozsáhlejší informace o parametrech znaků. V desátém vydání (2013) jsou navíc uvedeny informace týkající se čtení neslyšících a znakových systémů.

Další velmi přínosnou publikací je *The Study of Language* (Yule). Tento úvod do studia jazyka obsahuje samostatnou kapitolu věnující se znakovým jazykům (*Gestures and Sign Languages*), ve kterých jsou zahrnuty podrobné informace o znakových jazycích. Autor

podává informace o struktuře znakových jazyků, původu amerického znakového jazyka a osvojování jazyka.

Publikace *Introduction to Language and Communication* (Akmajian et al.) podává poměrně zajímavé informace o znakových jazycích. Autoři se zmiňují o znakovém jazyce v souvislosti s osvojováním jazyka a teoriemi o původu mluvených jazyků, dále uvádí definici amerického znakového jazyka a informují o původu nikaragujského znakového jazyka.

Oproti výše zmíněným úvodům do studia jazyka obsahuje publikace *Introducing Linguistics* (Trask, Mayblin) pouze základní definici znakových jazyků. Autoři se také věnují původu nikaragujského znakového jazyka. Porovnávání znakového a mluveného jazyka se objevuje u Akmajiana a Fromkinové a Rodmana.

Publikace *Linguistics: An Introduction* (Aitchison) obsahuje pouze strohou zmínku o znakových jazycích. Autorka uvádí, že jsou mluvené jazyky rozšířenější, proto je jim v knize dána přednost. (Aitchison, 1992, s. 11)

Autoři se ve svých úvodech do studia jazyka věnují různým tematickým okruhům. Například původu amerického znakového jazyka, vzdělávání neslyšících a znakovým systémům se věnují pouze Fromkinová a Rodman (2003) a Yule (1985). Ti se také jako jediní zmiňují o nezbytnosti využití nemanuální složky ve znakových jazycích. O historii nikaragujského znakového jazyka informují pouze Trask a Mayblin (2000) a Akmajian (2010). Osvojováním jazyka se zabývají Fromkinová a Rodman (2003), Akmajian (2010) a Yule (1985). Fromkinová a Rodman se osvojování jazyka věnují nejpodrobněji, zmiňují se například i o manuálním žvatlání (Fromkin, Rodman, 2003, s. 430).

Například o výskytu minimálních párů ve znakových jazycích se zmiňují pouze Fromkinová a Rodman (2011, s. 259). O zápisu znakového jazyka informuje pouze Yule (1985, s. 163–164).

Informace, které se objevují ve více úvodech do studia jazyka, jsou podobné, někdy dokonce totožné. Lze si všimnout i rozdílů mezi jednotlivými informacemi obsaženými v různých úvodech do studia jazyka, a to konkrétně ve výčtu parametrů znaků.

Například Trask a Mayblin (2000, s. 74) uvádí, že lze znaky znakového jazyka rozdělit na menší jednotky (parametry), mezi které řadí umístění ruky, směr a rychlost pohybu a části těla, kterých se ruka dotýká. Například Fromkinová a Rodman (1993, s. 417) se také zabývají parametry znaků, avšak řadí mezi ně tvar ruky (rukou), pohyb ruky (rukou) a místo artikulace. Yule (1985, s. 161) uvádí jako parametr znaku i orientaci dlaně.

Jak již bylo zmíněno výše, rozdělení parametrů znaku na tvar ruky, pohyb ruky a místo artikulace pochází od Williama Stokoeho, který jej uvedl ve svém notačním systému pro zápis amerického znakového jazyka. (Kyle, Woll, 1985, s. 89)

Toto rozdělení pochází od Williama Stokoeho, který jej uvedl ve své práci z roku 1960. William Stokoe ve svém notačním systému pro zápis amerického znakového jazyka vyděluje právě tyto tři parametry. (Kyle, Woll, 1985, s. 89)

Trask a Mayblin neuvádí jako parametr znaku ani tvar ruky, otázkou tedy zůstává, z čeho autoři vychází.

Ve vybraných anglicky psaných úvodech do studia jazyka nalezneme informace o znakových jazycích, pouze publikace *Linguistics: An Introduction* (Aitchison) neobsahuje žádné důležité informace o znakových jazycích. Pro hlubší studium znakového jazyka jsou vhodné úvody do studia jazyka *Introduction to Language* (Fromkin, Rodman) a *The Study of Language* (Yule). I přesto, že některé knihy neobsahují mnoho informací o znakových jazycích, je důležité, že autoři těchto knih považují znakové jazyky za plnohodnotné jazyky srovnatelné s mluvenými jazyky.

3 Porovnání dostupnosti informací o znakových jazycích českým a zahraničním studentům lingvistiky

Rozdíl v informacích o znakových jazycích ve vybraných českých a anglických úvodech do studia jazyka je znatelný.

Studenti znakových jazyků v anglicky mluvících zemích se mohou z anglických úvodů do studia jazyka dozvědět poměrně rozsáhlé informace o znakových jazycích. Vybrané anglické úvody do studia jazyka obsahují například informace o struktuře znakových jazyků, osvojování znakového jazyka, původu amerického a nikaragujského znakového jazyka.

České úvody do studia jazyka nepodávají ani základní relevantní informace. Čeští studenti sice mají přístup i k anglicky psané literatuře, je však překvapivé, že žádný z vybraných českých úvodů do studia jazyka neobsahoval ani stručnou definici znakových jazyků.

4 Shrnutí informací o znakových jazycích z anglických úvodů do studia jazyka

V této kapitole jsou shrnuty nejdůležitější informace o znakových jazycích, které jsou obsažené ve vybraných anglicky psaných úvodech do studia.

Definice znakových jazyků

Znakové jazyky jsou plnohodnotné jazyky, které vznikly přirozeným vývojem. Od mluvených jazyků se liší způsobem své existence. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 416) Mluvené jazyky jsou založené na zvuku, zatímco znakové jazyky jsou vizuálně motorické systémy, které využívají ruce, tělo a mimiku jako formu k reprezentování významů a gramatických pravidel. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 20) Nedílnou součástí sdělení je ve znakových jazycích užití nemanuální složky, mezi níž patří právě mimika, pomocí které je vyjadřován určitý význam. (Yule, 1985, s. 161) Hlavními uživateli znakového jazyka jsou neslyšící lidé. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 20)

Znakové jazyky jsou na rozdíl od mluvených jazyků simultánní. Mluvené jazyky jsou produkovány lineárně, to znamená, že jeden zvukový signál následuje za druhým. Vizuální médium znakových jazyků umožňuje simultánní (současnou) produkci více elementů, například jednotlivých parametrů znaku. (Yule, 1985, s. 162)

Znaky znakových jazyků

Na úrovni slov mluvených jazyků stojí ve znakových jazycích znaky. Znaky znakových jazyků mohou být jednoruční, nebo dvouruční, tedy produkované jednou, nebo dvěma rukama. (Fromkin, Rodman, 2011, s. 259)

Stejně jako lze dělit slova na fonémy, lze dělit i znaky na menší jednotky, které se nazývají parametry (v minulosti zvané cherémy). (Fromkin, Rodman, 1993, s. 417) Mezi parametry znakových jazyků patří tvar ruky, orientace ruky, místo artikulace a pohyb. (Yule, 1985, s. 161) Tyto parametry samy o sobě nenesou význam, ale dokážou jej rozlišit. (Trask, 2000, s. 74) Změna jednoho parametru vede ke změně významu znaku, stejně jako může změna jednoho fonému slova změnit jeho význam. (Fromkin, Rodman, 2011, s. 259)

Například americký znakový jazyk má více než 30 tvarů ruky. Ne všechny tyto tvary ruky se objevují v jiných znakových jazycích, stejně jako nejsou všechny tvary ruky jiných znakových jazyků součástí amerického znakového jazyka. (Fromkin, Rodman, 2011, s. 257)

ASL také rozlišuje několik druhů pohybů ruky, mezi základní dva typy patří přímý pohyb a pohyb do oblouku. Pohyby rukou mohou být jednosměrné (pohybují se v jednom

směru) nebo dvousměrné (pohybují se v jednom směru a zpět). V ASL se dále také vyskytují například pohyby zahrnující kroucení nebo krčení prstů. (Fromkin, Rodman, 2011, s. 258)

Znaky, které se liší pouze jedním parametrem, spolu vytváří minimální pár. Minimální páry se vyskytují i v mluvených jazycích. Pokud jsou dvě rozdílná slova odlišena pouze jedním zvukem vyskytujícím se na stejné pozici, vytváří spolu minimální pár. (Fromkin, Rodman, 2011, s. 308)

Znaky znakových jazyků mohou být arbitrární nebo ikonické povahy. Většina znaků, stejně jako většina slov mluvených jazyků, je však založena na konvenci. I původem ikonické znaky se v průběhu času proměnily a ikoničnost se vytratila. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 6–7)

Ne všechna slova mluveného jazyka mají ve znakovém jazyce ekvivalent. V tom případě se využívá tzv. hláskování spočívající v produkci konvenčních tvarů ruky, které odpovídají jednotlivým písmenům abecedy mluvených jazyků. (Yule, 1985, s. 161)

Americký znakový jazyk

Nejrozšířenějším znakovým jazykem je americký znakový jazyk (AMESLAN nebo ASL) užívaný neslyšícími ve Spojených státech. ASL se vyvinul z francouzského znakového jazyka užívaného na škole pro neslyšící v Paříži, která byla založena v 18. století. Thomas Hopkins Gallaudet navštívil tuto školu, odkud poté odjel spolu s neslyšícím učitelem Laurentem Clercem do Spojených států, kde založil školu pro neslyšící. Laurent Clerc začal na této škole vyučovat neslyšící žáky, ale také učitele. Z kombinace francouzského znakového jazyka a znakového jazyka užívaného neslyšícími ve Spojených státech se postupem času vyvinul americký znakový jazyk. (Yule, 1985, s. 160)

Osvojování jazyka

Srovnatelnost znakových jazyků s mluvenými jazyky dokazuje také osvojování znakového jazyka neslyšícími dětmi. Bylo zjištěno, že osvojování jazyka a jeho užívání nezávisí na schopnosti produkovat nebo slyšet zvuky. Lidský mozek je vybaven schopností naučit se jazyk, nikoliv pouze řeč. Neslyšící děti, které jsou vystaveny znakovému jazyku od narození, si tento jazyk osvojují stejným způsobem, jako si slyšící děti osvojují mluvený jazyk přijímaný z jejich okolí. Osvojování znakového jazyka neslyšícími dětmi prochází stejnými fázemi jako osvojování mluveného jazyka slyšícími dětmi. První znaky se u neslyšících dětí neslyšících rodičů objevují dříve než první mluvená slova u slyšících dětí

slyšících rodičů. Pravděpodobně je to způsobeno tím, že se jemná motorika vyvíjí dříve, než je dítě schopné ovládat pohyby mluvidel. (Fromkin, Rodman, 1993, s. 395)

Vzdělávání neslyšících

Znakové jazyky nebyly považovány za plnohodnotné jazyky až do roku 1960, kdy americký lingvista William Stokoe vydal svou práci, ve které dokazuje jejich srovnatelnost s mluvenými jazyky. (Yule, 2006, s. 174)

V minulosti byla ve vzdělávání neslyšících využívána orální metoda, děti se ve škole učili odezírat a mluvit, aby mohli komunikovat pomocí mluveného jazyka. Užívání znakového jazyka bylo dokonce na mnoha místech zakázáno. V minulosti byla rozšířena představa, že se děti vystavené znakovému jazyku nenaučí odezírat nebo mluvit. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 458)

Až v posledních dvou desetiletích je znakový jazyk považován za plnohodnotný jazyk, proto se od vyučování orální metodou ustoupilo. (Yule, 1985, s. 159)

Pro usnadnění výuky mluveného jazyka byly vymyšleny umělé znakové systémy, které kombinují prvky mluvených a znakových jazyků. Podstatou těchto systémů je překlad jednotlivých slov mluveného jazyka do znaků příslušného znakového jazyka. (Fromkin, Rodman, 2003, s. 458)

Závěr

Předkládaná bakalářská práce měla za cíl popsat informace o znakových jazycích, které byly obsažené ve vybraných českých a anglických úvodech do studia jazyka, a porovnat jejich případnou proměnu. Dalším důležitým aspektem práce bylo vzájemné porovnání jednotlivých úvodů do studia jazyka s ohledem na rozsah a obsah informací v nich obsažených. V neposlední řadě bylo úkolem shrnout poznatky o znakových jazycích, které se vyskytovaly v anglicky psaných úvodech do studia jazyka.

Bakalářská práce shrnuje informace o znakových jazycích, které byly uvedené ve vybraných českých a anglických úvodech do studia jazyka. Práce se zaměřuje na různá vydání jednotlivých českých a anglických úvodů do studia jazyka a sleduje proměnu informací v průběhu času. Vybrané české úvody do studia jazyka byly vzájemně porovnány s ohledem na rozsah a obsah informací o znakových jazycích. Stejným způsobem byly vzájemně porovnány vybrané anglické úvody do studia. Srovnání českých a anglických úvodů do studia jazyka bylo uskutečněno s ohledem na informace o znakových jazycích, jichž se dostává studentům lingvistiky v anglicky mluvících zemích, s poznatky obsaženými v českých úvodech do studia jazyka. Informace o znakových jazycích z anglicky psaných úvodů do studia byly následně shrnuty.

Bakalářská práce se sice nevěnuje všem vydáním vybraných úvodů do studia jazyka, avšak pro představu proměny informací o znakových jazycích je výběr vydání jednotlivých úvodů do studia jazyka dostatečný. Práce také dokládá rozdílnost v obsahu a rozsahu informací o znakových jazycích v českých a anglických úvodech do studia. Věřím, že by tato bakalářská práce mohla být prospěšná nejen studentům lingvistiky znakových jazyků, ale i dalším zájemcům o znakový jazyk, a to nejen jako přehled úvodů do studia jazyka, které se mimo jiné věnují (nebo nevěnují) znakovým jazykům, ale také jako souhrn informací o znakových jazycích v nich obsažených.

Seznam použité literatury a dalších zdrojů

AITCHISON, J. *General linguistics*. London: English University Press, 1972. ISBN 0-340-12467-9

AITCHISON, J. *Linguistics*. London: Hodder & Stoughton, 1992. ISBN 0-340-55938-1

AKMAJIAN, A., R. A. DEMERS, A., N. K. FARMER a R. M. HARNISH. *Linguistics: An Introduction to Language and Communication*. Cambridge: The MIT Press, 1979. ISBN 0-262-51019-7

AKMAJIAN, A., R. A. DEMERS, A., N. K. FARMER a R. M. HARNISH. *Linguistics: An Introduction to Language and Communication*. 5th ed. Cambridge: The MIT Press, 2001. ISBN 0-262-01185-9

AKMAJIAN, A., R. A. DEMERS, A., N. K. FARMER a R. M. HARNISH. *Linguistics: An Introduction to Language and Communication*. 6th ed. Cambridge: The MIT Press, 2010. ISBN 978-0-262-01375-8

BAKER, C. a D. COKELY. *American Sign Language: A Teacher's Resource Text on Grammar and Culture*. Washington, DC: Gallaudet University Press, 1980. ISBN 0-930323-84-X

BÍMOVÁ, P. Fonetika a fonologie znakového jazyka. In *Bádání o jazycích a literaturách*. Praha: FF UK, 2002. s. 193-195. ISBN 80-7308-029-X

ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. Praha: Pražská imaginace, 1994. ISBN 80-7110-149-4

ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda: Přehled a slovníky*. Vyd. 3. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0154-0

ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda: Přehled a slovníky*. Vyd. 4. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0

ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico, 1998. ISBN 80-85839-24-5

ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka*. 2. vyd. Olomouc: Rubico, 2008. ISBN 978-80-7346-093-8

ERHART, A. *Základy jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.

ERHART, A. *Základy jazykovědy*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

ERHART, A. *Základy jazykovědy*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990.
ISBN 80-04-24612-5

Ethnologue.com: Languages of the World [online]. Dallas, Texas: SIL International, ©2015
[cit. 2015-4-29]. Dostupné z: <https://www.ethnologue.com/world>

FROMKIN, V. a R. RODMAN. *An Introduction to Language*. New York: Holt, Rinehart and
Winston, Inc, 1974. ISBN 0-03-091995-9

FROMKIN, V. a R. RODMAN. *An Introduction to Language*. 5th ed. Boston: Thomson
Learning. ISBN 978-00-3054-983-0

FROMKIN, V. a R. RODMAN a N. HYAMS. *An Introduction to Language*. 7th ed. Boston:
Wadsworth, 2003. ISBN 978-0-1550-8481-0

FROMKIN, V. a R. RODMAN a N. HYAMS. *An Introduction to Language*. 9th ed. Boston:
Wadsworth, 2011. ISBN 978-1-4282-6392-5

FROMKIN, V. a R. RODMAN a N. HYAMS. *An Introduction to Language*. 10th ed. Boston:
Wadsworth, 2013. ISBN 978-1-133-31068-6

HORÁLEK, K. Jazykověda v Slovníku literární teorie. In *Slovo a slovesnost*. Praha: AV ČR,
1979. s. 160-164. ISSN 0037-7031

HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním
osudu*. 1. díl. 2. přeprac. vydání. Praha: Septima, 1999. ISBN 80-7216-096-6

HUJBEROVÁ, T. *Umělé jazyky se zaměřením na esperanto*. Brno, 2013. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav jazykovědy a baltistiky.

KLABANOVÁ, L. *Vizuální percepce a fonologické formy lexémů českého znakového jazyka (frekvenční analýza vybraných parametrů znaků)*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka a teorie komunikace.

KYLE, J. a B. WOLL. *Sign Language: The Study of Deaf People and Their Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. ISBN 0-521-35717-9

MACUROVÁ, A. *Dějiny výzkumu znakového jazyka u nás a v zahraničí*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87218-00-6

PALEK, B. *Základy obecné jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. ISBN 80-04-22937-9

SAUSSURE, F. *Kurz obecné lingvistiky*. Přel. František Čermák. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0560-9

TRASK, R. L. a B. MAYBLIN. *Introducing Linguistics*. London: Icon Books, 2000. ISBN 1-84046-169-1

TRASK, R. L. a B. MAYBLIN. *Introducing Linguistics: A Graphic Guide*. London, Icon Books Ltd, 2009. ISBN 978-184831-088-9

UHRÍN, T. Přirozený jazyk a umělý jazyk. In: *Inflow.cz* [online]. Nov 1, 2008 [cit. 2015-4-26] Dostupné z: <http://www.inflow.cz/prirozeny-jazyk-umely-jazyk>

YULE, G. *The Study of language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. ISBN 0-521-30531-4

YULE, G. *The Study of Language*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. ISBN 0-521-56851-X

YULE, G. *The Study of Language*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
ISBN 978-0-521-83557-2

YULE, G. *The Study of Language*. 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
ISBN 978-0-521-76527-5

Seznam obrázků

Obr. 1: Tvar ruky T v ASL	29
Obr. 2: Ukázka minimálních párů v ASL	30
Obr. 3: Ukázka znaků britského znakového jazyka.....	34
Obr. 4: Ukázka zápisu v ASL	38
Obr. 5: Znak AMERICA	38